

ПОСІБНИК

ПРАВА ЛЮДИНИ ЖІНОК ТА ДІВЧАТ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Короткий посібник з питань інтерсекційного підходу до виконання
Конвенцій CEDAW та CRPD в Україні

Київ 2019

Мета створення цього посібника полягає в сприянні роботі жінок з інвалідністю, громадських організацій, включаючи організації жінок і дівчат з інвалідністю, та інших партнерів, яка спрямована на виконання міжнародних та національних зобов'язань щодо ґендерної рівності та прав людини жінок, шляхом впровадження ініціатив та заходів, які враховують ґендерні аспекти та особливі потреби осіб з інвалідністю. Цей посібник має сприяти розумінню взаємозв'язку між правами людини та надає практичні рекомендації щодо реалізації та моніторингу виконання Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), Конвенції про права осіб з інвалідністю (CRPD) та ініціатив, орієнтованих на врахування ґендерних аспектів та особливих потреб осіб з інвалідністю. Головною метою цього посібника є допомога ключовим зацікавленим сторонам у сприянні повноцінній та реальній участі жінок і дівчат з інвалідністю у житті суспільства.

Читачів можливо також зацікавлять методологічні рекомендації та практичні заходи щодо задоволення потреб жінок і дівчат з інвалідністю, наведених у посібнику Ґендерний аудит доступності.¹

ООН Жінки є структурою ООН, яка працює над питаннями ґендерної рівності та розширенням прав і можливостей жінок. Світовий лідер у питаннях, які стосуються жінок та дівчат, організація ООН Жінки була заснована з метою покращення реалізації їх потреб у всьому світі.

ООН Жінки підтримує держави-члени ООН у встановленні світових стандартів для досягнення ґендерної рівності та співпрацює з представниками уряду та громадянського суспільства щодо розробки законів, стратегій, програм та послуг, необхідних для реалізації цих стандартів. Організація виступає за рівноправну участь жінок у всіх аспектах

життя і зосереджується на п'яти пріоритетних цілях: зростання лідерства жінок та їх активна участь у процесах розвитку, боротьба з насиллям проти жінок; залучення жінок до всіх аспектів у процесах розбудови миру та безпеки; розширення повноважень жінок в економічній сфері; надання пріоритетності питанням ґендерної рівності в державному плануванні та бюджетуванні. Окрім того, ООН Жінки координує та підтримує систему роботи ООН у питаннях покращення ситуації з ґендерною рівністю. Структура ООН Жінки притримується інклюзивного та інтерсекційного підходу до підтримки міжурядових, оперативних та внутрішніх процесів для просування прав жінок та дівчат з інвалідністю в усьому їх розмаїтті в усіх сферах своєї роботи. Посібник був розроблений ООН Жінки в Україні у партнерстві з Всеукраїнським Громадським Об'єднанням "Національна Асамблея людей з інвалідністю".

Подяка

Структура ООН Жінки висловлює подяку Ларисі Байді, Євгенії Павловій та всьому колективу Національної Асамблеї осіб з інвалідністю. Ми також висловлюємо подяку команді Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні за надані поради під час підготовки цього посібника. Ця публікація також стала можливою завдяки експертній допомозі К. Яніни Арсеневої, фахівчині з прав людей з інвалідністю.

Думки, висловлені у цій публікації, є думками авторів і не обов'язково відображають погляди структури ООН Жінки, Організації Об'єднаних Націй або будь-якої пов'язаної з нею організації.

© 2019 UN Women

Цей посібник був розроблений та поширений в рамках проекту ООН Жінки «CEDAW-в дії!» Проект фінансується Міністерством міжнародних справ Канади

¹ Ґендерний аудит доступності. (ООН Жінки, 2018). Див. за посиланням: http://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2019/gender-accessability-audit-ukr_compressed.pdf?la=en&vs=1039

ЗМІСТ

Мета та цільова аудиторія цього посібника	5
Права жінок з інвалідністю: ключові керівні міжнародні нормативно-правові акти	5
Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW)	5
Конвенція про права осіб з інвалідністю та Факультативний протокол до неї (CRPD)	6
Пекінська декларація та Платформа дій (ПДПД)	6
Цілі сталого розвитку (ЦСР)	6
Жінки та дівчата з інвалідністю: у чому полягає проблема?	7
Взаємопов'язаність та синергія Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Конвенції про права осіб з інвалідністю	13
Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Конвенція про права осіб з інвалідністю про недопущення дискримінації та рівність	15
Ґендерні стереотипні судження як порушення прав людини	18
Конвенція CEDAW щодо ґендерних стереотипів	19
Конвенція про права осіб з інвалідністю щодо ґендерних стереотипів	20
Торгівля жінками та дівчатами з інвалідністю	24
Рівна участь у політичному та громадському житті	26
Рівне право на набуття, зміну або збереження громадянства	32
Рівний доступ до освіти	33
Рівний доступ до працевлаштування	37
Рівний доступ до послуг охорони здоров'я	40
Ліквідація дискримінації в економічному та соціальному житті	46
Рівний доступ до правосуддя	48
Ліквідація дискримінації у шлюбно-сімейних відносинах	53
Глосарій	56
Основні міжнародні документи щодо захисту прав жінок з інвалідністю:	59
Основні правозахисні механізми Організації Об'єднаних Націй для захисту прав жінок з інвалідністю	60
Договірні органи	60
Загальні коментарі до Конвенції про права осіб з інвалідністю	60
Спеціальні процедури	61
Законодавство України щодо захисту прав жінок з інвалідністю:	61

“Я вважаю, що Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW) повинен на регулярній основі враховувати потреби жінок і дівчат з інвалідністю у своїй роботі. Нас 20% від загальної кількості жінок у світі; водночас, ми - одна з найбідніших груп населення, яка постійно страждає від гострих форм дискримінації.

Я також хочу звернути увагу на інтенсивну роботу Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок у відповідь на численні випадки дискримінації жінок, про які широко не повідомлялося. В результаті такої напруженої роботи були розроблені рекомендації для держав-учасниць щодо вирішення багатьох питань дискримінації та забезпечення дотримання принципу "не залишити нікого осторонь". Я хочу грати активну роль у процесі посилення співпраці між договірними органами Організації Об'єднаних Націй, щоб вони могли навчатися один в одного і застосовувати послідовний підхід, рухаючись вперед у одному напрямку та вирішуючи спільні проблеми.

Я також вважаю, що ми повинні докласти всіх зусиль, щоб відобразити аспекти людського різноманіття в роботі Комітету з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок. Зокрема, ми маємо враховувати потреби людей з груп, інтереси яких не помічаються або не приймаються до уваги, наприклад, жінок з інвалідністю. НІЧОГО ДЛЯ НАС - БЕЗ НАС!"

Ана Пелаез Нарваез,

колишня членкиня Комітету з прав осіб з інвалідністю, нова членкиня Комітету CEDAW з 2018 року, перша жінка з інвалідністю, обрана до Комітету²

² Європейський Форум з проблем інвалідності, “Ана Пелаез Нарваез є першою жінкою з інвалідністю, обраною до ООН. Комітет з ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок, 7 червня 2018 р.; Див. за посиланням: <http://www.edf-feph.org/newsroom/news/ana-pelaez-narvaez-first-woman-disability-elected-un-committee-elimination>

МЕТА ТА ЦІЛЬОВА АУДИТОРІЯ

Такі фактори як інвалідність, ґендерна нерівність і дискримінація тісно взаємопов'язані. Незважаючи на те, що існує частина жінок і дівчаток, які народилися з інвалідністю, в інших випадках вони отримують інвалідність внаслідок впливу факторів ризиків, пов'язаних з ґендерними особливостями, включаючи такі чинники як відсутність доступу до послуг з охорони статевого та репродуктивного здоров'я, насильства та ґендерно-упередженого розподілу ресурсів у домогосподарстві. Більш того, жінки з інвалідністю являють собою зовсім неоднорідну групу та часто стикаються з різними формами дискримінації за іншими ознаками, окрім статі та інвалідності. Для того, щоб ґендерна рівність та розширення прав і можливостей стали реальністю для всіх жінок і дівчат, конче необхідно враховувати конкретні проблеми жінок і дівчат з інвалідністю в усіх сферах розвитку держави, а також у процесах відновлення, безпеки і розбудови миру в Україні.

Головна мета цього посібника - допомогти ключовим зацікавленим сторонам у спри-

янні повноцінній та реальній участі жінок і дівчат з інвалідністю в житті суспільства, а також забезпечення захисту їхніх прав. Мета створення цього посібника полягає в підтримці роботи жінок з інвалідністю, а також громадських організацій, у тому числі організацій жінок і дівчат з інвалідністю, засобів масової інформації та інших партнерів з виконання міжнародних та національних зобов'язань, таких як Пекінська декларація та Платформа дій (ПДПД), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) та Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року, за допомогою ініціатив, орієнтованих на врахування ґендерних аспектів та особливих потреб осіб з інвалідністю. Посібник було розроблено з метою сприяння зусиллям, спрямованим на підвищення обізнаності та розуміння взаємопов'язаності прав людини, а також на надання практичних прикладів та рекомендацій для впровадження та моніторингу виконання CEDAW та Конвенції про права осіб з інвалідністю (CRPD) в Україні.

Права жінок з інвалідністю: ключові керівні міжнародні нормативно-правові акти

Кілька міжнародних, національних і регіональних норм і стандартів, включаючи договори про права людини та результати різних глобальних конференцій, прямо закликають до захисту прав людини, включення в соціальне життя та розширення прав і можливостей всіх жінок і дівчат з інвалідністю протягом всього їх життя або

передбачають такі аспекти. До них відносяться Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), Конвенція про права осіб з інвалідністю (CRPD) та Факультативний протокол до неї, Пекінська декларація та Платформа дій (ПДПД), а також Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року³.

³ На додаток до основних договорів ООН з прав людини, якими є Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенція про права осіб з інвалідністю та Конвенція про права дітей, права людини жінок і дівчат з інвалідністю відображені в таких документах: Пекінська декларація та Платформа дій, Порядок денний в сфері сталого розвитку до 2030 року, Аддис-Абебська Програма дій, Сендайська рамкова програма зі зниження ризику лих на 2015–2030, Підсумки Всесвітнього гуманітарного саміту, Хартія про врахування особливих потреб осіб з інвалідністю в рамках гуманітарної діяльності, Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, Нью-Йоркської декларації щодо біженців і мігрантів; Резолюція Ради Безпеки 1325; Узгоджені висновки Комісії зі становища жінок тощо.

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW)

Незважаючи на те, що у CEDAW безпосередньо не згадуються жінки та дівчата з інвалідністю, у пункті (а) Загальної рекомендації Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок № 18 зазначається, що жінки з інвалідністю зазнають подвійної дискримінації, та визнається нестача даних про них, а у пункті (b) державам-учасницям пропонується надавати цю інформацію у своїх періодичних доповідях та забезпечити участь жінок і дівчат з інвалідністю у всіх сферах соціального та культурного життя.⁴

Крім того, у своїй Загальній рекомендації № 25 Комітет надає пояснення щодо множинної дискримінації: *“Деякі групи жінок, крім того, що страждають від дискримінації, спрямованої проти них за ознакою їх статі, можуть також страждати від множинної дискримінації за іншими ознаками, такими як раса, етнічна або релігійна ідентичність, інвалідність, клас, каста або інші фактори. Комітет також зазначає, що “така дискримінація може впливати на ці групи жінок в першу чергу, або різною мірою або різним чином, ніж на чоловіків”.*⁵

Інакше кажучи, хоча всі жінки стикаються з дискримінацією за ознакою статі, певні групи жінок, наприклад жінки з інвалідністю, відчувають на собі додаткові форми дискримінації через інші чинники. Проте навіть дискримінація, з якою вони стикаються внаслідок таких факторів, обумовлена ознакою статі.

Конвенція про права осіб з інвалідністю та Факультативний протокол до неї (CRPD)

Рівність між чоловіками та жінками є од-

ним із загальних принципів CRPD. У статті 6 щодо жінок і дівчат з інвалідністю визнаються множинні форми дискримінації, з якими стикаються жінки та дівчата з інвалідністю і міститься заклик до забезпечення повноцінного розвитку, просування та розширення прав і можливостей жінок.⁶ Загальні коментарі до Конвенції стосуються питань, які виключно або непропорційною мірою впливають на жінок і дівчат з інвалідністю, зокрема коментар № 3 до статті 6: Жінки з інвалідністю.

Пекінська декларація та Платформа дій (ПДПД)

У ПДПД визначаються конкретні дії щодо забезпечення розширення прав і можливостей жінок і дівчат з інвалідністю в різних сферах, при цьому врахування потреб осіб з інвалідністю стає частиною загальної діяльності, спрямованої на подолання численних бар'єрів, що перешкоджають розвитку та розширенню прав і можливостей жінок і дівчат.

Цілі сталого розвитку (ЦСР)

В документі «Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» визнається, що систематичне інтегрування ґендерних аспектів має вирішальне значення для швидшого досягнення всіх Цілей сталого розвитку та цільових показників та міститься заклик до розширення прав і можливостей осіб з інвалідністю. Порядок денний до 2030 року має окрему мету - забезпечення ґендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток (Ціль 5). Інтереси осіб з інвалідністю включені до ЦСР, що стосуються подолання бідності і голоду, забезпечення

⁴ Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, Загальна рекомендація № 18 : Жінки з інвалідністю, 1991 рік. Див. за посиланням: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT/CEDAW/GEC/4729&Lang=en

⁵ Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, Загальна рекомендація № 25: про тимчасові спеціальні заходи, 2004 рік. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT/CEDAW/GEC/3733&Lang=en

⁶ Організація Об'єднаних Націй, Конвенція про права осіб з інвалідністю, 13 грудня 2006 р. Див. за посиланням: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/ConventionRightsPersonsWithDisabilities.aspx#3>

доступу до освіти, водопостачання, санітарії та гігієни, економічного зростання та сфери зайнятості, подолання нерівності, забезпечення доступності населених пунктів, зміни клімату, а також збору даних, контролю та підзвітності.⁷ **Не залишити нікого осторонь** – та охопити в першу чергу найбільш відсталіх – основна обіцянка Порядку денного до 2030 року. Це означає, що Україна як держава-член ООН, яка підписала документ щодо досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 року, зобов'язується боротися з нерівністю та дискримінацією та вживати заходів для

покращення становища жінок і дівчат з інвалідністю, а також інших жінок, які стикаються з різними формами дискримінації. У цьому посібнику увага зокрема зосереджена на взаємозв'язках між двома правозахисними договорами щодо прав людини жінок та прав людини осіб з інвалідністю, а саме відповідно CEDAW та CRPD. Це робиться для того, щоб консолідувати відповідні початкові точки для спільних дій між громадянським суспільством і державними інституціями на національному та місцевому рівнях та створити доступне і просте джерело інформації.

Жінки та дівчата з інвалідністю: у чому полягає проблема?

За оцінками, більше одного мільярда людей у світі мають певну форму інвалідності, при цьому середній рівень поширеності інвалідності серед жіночого населення віком від 18 років становить 19,2%, тоді як серед чоловіків цей показник становить 12%.⁸

Жінки з інвалідністю в Україні складають неоднорідну групу. Відмінності між представницями цієї групи полягають не лише в різній ступені тяжкості та різних причинах функціональних порушень - вони відрізняються також за місцем проживання (міська чи сільська місцевість), віком, рівнем освіти, рівнем сімейних обов'язків тощо.

В цілому в Україні проживають 2,8 млн. людей з інвалідністю, з них більше 1 млн- жінки працездатного віку. Лише третина з них мають роботу, а всі інші потребують працевлаштування. 65% жінок з інвалідністю відвідують лікаря менш, ніж один раз на рік, 11% з них займаються самолікуванням, а 76% не ма-

ють можливості відвідати гінеколога, оскільки кабінет лікаря зазвичай знаходиться вище першого поверху за відсутності ліфту в будівлі. Щороку в Україні зростає кількість одиноких матерів, які виховують дітей з інвалідністю. У 2015 році в Україні налічувалося 154 тис. одиноких матерів з дітьми-інвалідами, а в 2017 році ця цифра зросла до 160 тис.⁹

Жінки з інвалідністю не є однорідною групою. Жінки мають різні види порушень, у тому числі фізичні, психосоціальні, інтелектуальні та сенсорні розлади, які можуть супроводжуватися або не супроводжуватися функціональними обмеженнями.¹⁰ До того ж, різнопланова група жінок і дівчат з інвалідністю включає осіб, які мають різні та множинні ідентичності, наприклад різне етнічне, релігійне та расове походження; біженки, мігрантки, жінки, які шукають притулку, внутрішньо переміщені жінки; ЛБТІК жінки; жінки, які живуть з ВІЛ або ВІЛ-інфіковані; молоді жінки та жінки старшого віку; вдови,

⁷ A/72/227, Доповідь Генерального секретаря про становище жінок і дівчат з інвалідністю, стан виконання Конвенції про права осіб з інвалідністю та Факультативного протоколу. Див. за посиланням: <http://undocs.org/A/72/227>

⁸ Всесвітня організація охорони здоров'я, Всесвітня доповідь з питань інвалідності. Див. за посиланням: https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/

⁹ Верховна Рада України, Парламентські слухання щодо запобігання та протидії дискримінації жінок з уразливих соціальних груп, 10 жовтня 2018 р. Див. за посиланням: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl1010118.htm

¹⁰ CRPD/C/GC/3, Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю, Загальний коментар № 3, стаття 6: Жінки та дівчата з інвалідністю. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/3&Lang=en

у різних контекстах.

Наявність системних бар'єрів та виключення з соціального життя призводять до таких негативних явищ як зниження економічного та соціального статусу; підвищення ризику насильства і зловживань, включаючи сексуальне насильство; ранній і примусовий шлюб, а також шкідливі ґендерно-зумовлені дискримінаційні практики; перепони у доступі до освіти, послуг охорони здоров'я (включаючи сексуальне та репродуктивне здоров'я), інформації та інших послуг, правосуддя, а також участі у соціально-політичному житті. Жінки та дівчата, які потерпають від різних форм дискримінації, також відчують на собі більш високий рівень безробіття та стикаються з іншими бар'єрами, зумовленими їх статтю, такими як нестабільність джерел засобів до існування, нерівні можливості доступу до активів і ресурсів та контролю над ними, наявність обов'язків по догляду за дитиною та відсутність доступу до захисту материнства.¹¹

Як в Україні, так і в інших країнах, історично склалося так, що до осіб з інвалідністю ставилися як до "пацієнтів", їхня інвалідність сприймалася як немічність. Внаслідок цього відношення суспільства та заходи реагування щодо інвалідності були зведені до "лікування" і "зцілення" людей, при цьому їхні бажання та вподобання не приймалися до уваги.¹² Поряд з поширеними в деяких суспільствах благодійними намірами, таких людей також

сприймали як осіб, що потребують співчуття, поблажливості та "захисту", що призвело до їх залежності від милосердя благодійників. Внаслідок цього їхнє положення в суспільстві характеризувалося як слабкість, непомітність та "інакшість". Жінки та дівчата з інвалідністю несли подвійний тягар упередженого ставлення, зазнаючи дискримінації та соціальної ізоляції за ознакою своєї статі, а також інвалідності.¹³ Їхнє становище було особливо несприятливим у сфері сексуальних і репродуктивних прав- вони постійно зазнавали насильства і дискримінації.¹⁴

ЖІНКИ ТА ДІВЧАТА З ІНВАЛІДНІСТЮ: БЛІЦ-ОГЛЯД

- Одна з п'яти жінок в усьому світі живуть з інвалідністю.¹⁵
- Приблизно у одному з чотирьох домогосподарств є особа з інвалідністю.¹⁶
- Жінки з більшою ймовірністю, ніж чоловіки, отримують інвалідність протягом свого життя.¹⁷
- Жінки складають до 75% осіб з інвалідністю в країнах з низьким та середнім рівнем доходу.¹⁸
- Рівень поширеності інвалідності вищий серед представників маргіналізованих груп населення та людей, що проживають в сільській місцевості.¹⁹

¹¹ ООН Жінки, "Розширення прав та можливостей жінок і дівчат з інвалідністю: на шляху до повної та ефективної участі та ґендерної рівності" (ООН Жінки, 2018 рік). Див. за посиланням: <http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2018/12/the-empowerment-of-women-and-girls-with-disabilities>

¹² A/73/161 Права осіб з інвалідністю, Доповідь Спеціального доповідача з прав осіб з інвалідністю (16 липня 2018 р.), пункт 7. Див. за посиланням: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/A_73_161_EN.pdf

¹³ CRPD/C/GC/3, Загальний коментар № 3, пункт 3, (25 листопада 2016 р.). Див. за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/crpd/pages/gc.aspx>

¹⁴ Там само, пункт 10. Крім того, Комітет із занепокоєнням відзначає такі питання: поширеність множинної дискримінації та дискримінації за кількома ознаками щодо жінок з інвалідністю; дискримінація, якої зазнають жінки та дівчата з інвалідністю через свою стать, інвалідність та інші фактори, питання яких не вирішуються достатнім чином в законодавстві та нормативних документах; право на життя; рівне визнання перед законом; насильство, яке зберігається по відношенню до жінок та дівчат з інвалідністю, включаючи сексуальне насильство та зловживання; примусова стерилізація; нанесення каліцтва жіночим геніталіям; сексуальна та економічна експлуатація; інституціоналізація; відсутність або недостатня участь жінок з інвалідністю в процесах прийняття рішень у суспільно-політичному житті; відсутність врахування ґендерної перспективи в нормативних документах щодо інвалідності; відсутність врахування прав осіб з інвалідністю у нормативних документах щодо сприяння ґендерній рівності; відсутність або недостатня кількість конкретних заходів для сприяння освіті та зайнятості жінок з інвалідністю.

¹⁵ Всесвітня доповідь про інвалідність (ВООЗ, Світовий банк, 2011 рік). Див. за посиланням: https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf

¹⁶ Інвалідність та Цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ): Огляд процесу та стратегій досягнення ЦРТ для врахування проблем інвалідності в діяльності з досягнення Цілей розвитку тисячоліття (Організація Об'єднаних Націй, 2011 рік). Див. за посиланням: http://www.un.org/disabilities/documents/review_of_disability_and_the_mdgs.pdf

¹⁷ Мережа з питань ґендеру та інвалідності, "ґендер та інвалідність" (GADN, 2017 рік). Див. за посиланням: <http://gadnetwork.org/gender-and-disability/>

¹⁸ Фактологічна довідка: Насильство щодо жінок і дівчат з інвалідністю (Plan International, 2013 рік). Див. за посиланням: http://www.un.org/women-watch/daw/csw/csw57/side_events/Fact%20sheet%20%20VAWG%20with%20disabilities%20FINAL%20.pdf

¹⁹ Всесвітня доповідь про інвалідність (ВООЗ, Світовий банк, 2011 рік). Див. за посиланням: https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/

Незважаючи те, що після прийняття у 1948 році Загальної декларації прав людини міжнародна нормативно-правова база стосовно прав людини почала швидко розширюватися, дискримінація, насильство та шкідливі звичаї щодо жінок продовжували існувати та ще більше посилювалися. Як і раніше, серед бідних і маргіналізованих груп населення було багато жінок, які так само мали обмежений доступ до ресурсів.

Поширення ідей фемінізму та зростання міжнародного жіночого руху дали поштовх обговоренню становища жінок з точки зору прав людини, в результаті чого зросла поінформованість про внесок жінок у життя суспільства, про витрати (у тому числі економічні) через дискримінацію та про термінову необхідність зміни політики як на міжнародному, так і на національному рівнях. Підготовча робота до розробки нового міжнародного договору почалася у 1974 році, а у 1979 році була прийнята Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW). Факультативний протокол до Конвенції був прийнятий у 1999 році. Він встановлює процедуру для розгляду скарг від окремих осіб або груп осіб щодо випадків порушення державами-учасницями Протоколу прав, передбачених Конвенцією.²⁰ Станом на грудень 2018 року Конвенцію ратифікували 189 країн, а Факультативний протокол до неї - 109 країн. Україна ратифікувала Конвенцію в 1981 році²¹, а Факультативний протокол - в 2003 році.

У Конвенції встановлені мінімальні норми для досягнення рівності між чоловіками та жінками, незалежно від сімейного стану, у

всіх сферах політичного, економічного та культурного життя. Держави-учасниці повинні усунути дискримінацію щодо жінок за допомогою правових та політичних заходів. Це стосується всіх сфер життя, всіх людей та інституцій. Контроль за виконанням Конвенції здійснює Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок. Це орган, який складається з 23 незалежних експертів, які обираються сторонами, що підписали Конвенцію.

У статті 18 Конвенції CEDAW передбачено, що держава зобов'язана підготувати і подати доповідь про виконання положень Конвенції, вжиті заходи та досягнутий прогрес «протягом одного року після набрання чинності цією Конвенцією щодо даної держави та після цього принаймні кожні чотири роки і далі, коли цього вимагає Комітет». Станом на грудень 2018 року Україна надала Комітету вісім періодичних доповідей. Остання доповідь стосувалася періоду з 2010 по 2013 роки та містила інформацію про ситуацію в Україні в 2014 році на момент надання доповіді.²² У своїх заключних зауваженнях Комітет звернувся до України з проханням надати письмову інформацію про кроки, вжиті для реалізації у 2019 році низки невідкладних рекомендацій, та надати дев'яту періодичну доповідь у 2021 році.

Хоча Конвенція CEDAW не містить жодних статей, які б конкретно стосувалися жінок та дівчат з інвалідністю, інтегрування інтересів осіб з інвалідністю стало можливим завдяки тому, що Комітет CEDAW постійно наполягав на цьому. В 1991 році була прийнята Загальна рекомендація № 18: «Жінки з інвалідністю»²³, у якій було викладено тлу-

report.pdf

²⁰ Станом на 2018 рік Комітет CEDAW не розглядав жодної скарги проти України.

²¹ Організація Об'єднаних Націй, Серія договорів, том 1249, стор. 13. Див. за посиланням: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?s-rc=IND&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&clang=_en

²² Доповідь України була розглянута Комітетом CEDAW 14 лютого 2017 року. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=1071&Lang=en

²³ Загальна рекомендація № 18 Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок: «Жінки-інваліди» видана на Десятій сесії (1991 рік). Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_4729_E.pdf

мачення положень Конвенції CEDAW щодо жінок та дівчат з інвалідністю. Питання, що стосуються жінок і дівчат з інвалідністю, постійно присутні в оглядах доповідей держав-учасниць Комітетом CEDAW і в правовій практиці Комітету²⁴.

Незважаючи на те, що прийняття Конвенції CEDAW стало значним кроком вперед у вирішенні питань стосовно прав усіх жінок і дівчат, обговорення проблеми інвалідності на глобальному рівні все ще тривало і потребувало більше часу для розвитку і закріплення позиції щодо цього питання. Поступово підхід до проблеми інвалідності почав змінюватися. Замість застарілих понять, згідно з якими особи з інвалідністю сприймалися як «об'єкти» благодійності, медичного лікування та заходів піклування, був запроваджений новий підхід, заснований на правах людини, згідно з яким підтверджується статус осіб з інвалідністю як громадян та носіїв прав. Цей підхід був закріплений у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (Конвенція CRPD), яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 2006 році.

Конвенцією встановлюються обов'язкові для виконання державами-учасницями зобов'язання щодо вжиття заходів для гарантування особам з інвалідністю прав людини та повної участі в суспільстві нарівні з іншими. Згідно з цим революційним підходом акцент зміщується і увага зосереджується не на вадах осіб з інвалідністю, а на усуненні бар'єрів, зумовлених середовищем та ставленням у суспіль-

стві, при цьому відповідальність за вжиття дій переходить від самих осіб з інвалідністю до суспільства в цілому та до можновладців зокрема. Новий підхід відображається в кожному визначенні поняття «особи з інвалідністю», до яких «належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть перешкоджати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими»²⁵.

Конвенція про права осіб з інвалідністю та Факультативний протокол до неї²⁶ були ратифіковані Верховною Радою України в 2009 році та набули чинності 6 березня 2010 року²⁷. Ратифікувавши CRPD, Україна взяла на себе юридичне зобов'язання забезпечити і сприяти повній реалізації всіх прав людини осіб з інвалідністю в межах своєї юрисдикції, зокрема, прийняти необхідне законодавство і нормативні документи, а також скасувати закони і документи, що суперечать Конвенції, закріпити права осіб з інвалідністю у всіх відповідних політиках та програмах, захистити людей з інвалідністю від порушень прав третіми особами, сприяти науково-дослідній роботі, що сприяє автономії та незалежності осіб з інвалідністю, а також сприяти підготовці фахівців щодо застосування підходу, заснованого на правах людини, у вирішенні проблем, пов'язаних з інвалідністю.²⁸ При цьому Україна має активно залучати осіб з інвалідністю через їхні представницькі організації,²⁹ що відображає девіз міжнародної спільноти людей з інвалідністю «Нічого для

²⁴ Звернення Комітету CEDAW стосовно захисту прав жінок з інвалідністю включають CEDAW/C/57/D/34/2011, CEDAW/C/53/D/31/2011, CEDAW/C/50/D/22/2009, CEDAW/C/49/D/17/2008

²⁵ Організація Об'єднаних Націй, Конвенція про права осіб з інвалідністю, стаття 1. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/optional-protocol-to-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

²⁶ Факультативний протокол до Конвенції про права осіб з інвалідністю є окремим договором, який визнає компетенцію Комітету ООН з прав осіб з інвалідністю отримувати окремі звернення від суб'єктів, права яких згідно Конвенції про права осіб з інвалідністю було порушено. Ратифікувавши Факультативний протокол, Україна погодилася дозволити особам, які підпадають під її юрисдикцію, подавати скарги до Комітету. Станом на 2018 рік Комітет з прав осіб з інвалідністю не отримував таких скарг щодо України.

²⁷ Переклад українською мовою тексту Конвенції про права осіб з інвалідністю див. за посиланням: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

²⁸ Організація Об'єднаних Націй, Конвенція про права осіб з інвалідністю, стаття 4, пункт 1. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/optional-protocol-to-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

²⁹ Організація Об'єднаних Націй, Конвенція про права осіб з інвалідністю, стаття 4, пункт 3. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/optional-protocol-to-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

нас - без нас». На підтвердження існування множинної та перехресної дискримінації, з якою стикаються жінки та дівчата з інвалідністю в більшості сфер життя,³⁰ ціла стаття Конвенції (стаття 6) присвячена заходам, які мають бути вжиті для «забезпечення повного розвитку, просування та розширення прав і можливостей жінок» та користування правами і свободами людини. Крім того, становищу дівчат та жінок з інвалідністю приділяється увага в багатьох положеннях Конвенції, що стосуються таких сфер як боротьба зі стереотипами щодо жінок з інвалідністю (стаття 8(1)(b)), свобода від ґендерно-зумовленого насильства та надання захисту з урахуванням ґендерної специфіки (стаття 16), доступ до послуг у сфері охорони здоров'я, які враховують ґендерну специфіку, зокрема у сфері сексуального та репродуктивного здоров'я

(стаття 25), та доступ жінок з інвалідністю до програм скорочення масштабів бідності (стаття 28(2)(b)).

У 2015 році прогрес України у виконанні своїх зобов'язань за Конвенцією був розглянутий Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю на основі доповіді держави-учасниці³¹ та серйозного діалогу з українськими організаціями, що представляють інтереси осіб з інвалідністю, які надали свої паралельні доповіді.³²

За результатами цього розгляду Комітет оприлюднив Заключні зауваження, підкресливши як позитивні зрушення, так і питання, що викликають занепокоєння, та надав рекомендації щодо майбутніх дій.

«Традиційно так склалося, що у політиці, яка стосується питань жінок, не враховуються інтереси жінок з інвалідністю, а у політиці щодо осіб з інвалідністю не враховуються ґендерні питання. Але якщо ви - жінка або дівчина з інвалідністю, ви стикаєтеся з дискримінацією та перешкодами через вашу стать, інвалідність або через обидві ці ознаки відразу», -

Терезія Дегенер,

членкиня Комітету з прав осіб з інвалідністю, 2016 рік.

«Наш загальний коментар також стосується ставлення. Наприклад, дівчата та молоді жінки з інвалідністю стикаються не тільки з упередженнями, які відчують на собі особи з інвалідністю загалом - вони часто обмежені традиційними ґендерними ролями та бар'єрами, які можуть призвести до ситуацій, коли вони отримують менше турботи та їжі, ніж хлопчики, або коли їхні шанси на отримання освіти або навчання значно менші, а отже, зменшуються також їхні майбутні перспективи на працевлаштування», -

Ана Пелаез,

членкиня Комітету з захисту прав осіб з інвалідністю³³

³⁰ Всесвітня доповідь про інвалідність (ВООЗ, Світовий банк, 2011 рік), стор. 60. Див. за посиланням: https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf

³¹ CRPD/C/UKR/1 Доповідь України Комітету з прав осіб з інвалідністю, 12 листопада 2012 р. Див. за посиланням: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/212/18/PDF/G1421218.pdf?OpenElement>

³² Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю, "Загублені" права...Альтернативний звіт громадських організацій щодо виконання Конвенції ООН про права людей з інвалідністю", (Україна, 2012 рік) Див за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRPD/Shared%20Documents/UKR/INT_CRPD_NGO_UKR_15595_E.doc

³³ Office of the United Nations High Commissioner on Human Rights, "Women and girls with disabilities need empowerment, not pity, UN experts tell States" (30 August 2018). Available at: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20429>

ПОЛОЖЕННЯ ЖІНОК З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

«[...] жінки та дівчата з інвалідністю нерідко зазнають дискримінації і не завжди можуть скористатися своїми правами. Особливо це стосується жінок з психічними та розумовими розладами, які знаходяться в соціальних закладах опіки та в сім'ях, і які зазнають насильства, наруги та жорсткого поводження не маючи можливості самотійно відстояти свої права. [...] відсутні державні офіційні дані щодо ґендерного насильства над жінками з інвалідністю. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» не передбачає спеціальних процедур щодо врахування особливостей жінок з інвалідністю. При створенні кризових центрів (вони створюються державними адміністраціями за поданням спеціального уповноваженого органу виконавчої влади) не враховуються потреби цієї групи населення. Не проводиться просвітницька робота з цих питань.

[...] існує недостатня поінформованість дівчаток та жінок з інвалідністю щодо питань репродуктивного здоров'я, планування сім'ї та інвалідності. Існуюча державна політика в цій сфері не розглядає цю групу, як цільову. [...] що для жінок з різними формами інвалідності відсутні професійні психологічні та медичні консультації. Архітектурна недоступність лікарень, неякісні медичні послуги не дають можливості жінкам з інвалідністю користуватися послугами охорони здоров'я на рівні з іншими жінками, реалізувати своє право мати сім'ю, бути матір'ю. Існує недостатня поінформованість медичного персоналу щодо потреб жінок з інвалідністю. «Загублені права», Альтернативна доповідь Комітету ООН з прав осіб з інвалідністю, 2012 рік³⁴

Незважаючи на системне виключення з соціального життя та дискримінацію жінок і дівчат з інвалідністю в країні, державні органи приділяють цій проблемі мало уваги. Після ратифікації Конвенції не було проведено жодного базового дослідження для оцінки їх положення і, відповідно, Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю»³⁵ на період до 2020 року не передбачає план дій для вирішення положення жінок і дівчат з інвалідністю³⁶. Як наслідок, їхні інтереси не враховуються в державній політиці, причому таким питанням, як репродуктивне здоров'я, планування сім'ї, користування політичними та громадянськими правами увага практично не приділяється.

Оскільки міжнародні правозахисні договори, такі як Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Конвенція про права осіб з інвалідністю, після набуття ними чинності стали невід'ємною частиною правової системи України, то повна реалізація прав, що захищаються, може піддаватися сумніву з огляду на існуючу недостатню спроможність державних суб'єктів цілком усвідомити свої зобов'язання та вжити відповідних заходів.

Хоча зобов'язання за цими Конвенціями адресовані державам-учасницям, які в першу чергу несуть відповідальність за вжиття заходів для виконання цих зобов'язань, втім необхідно визнати роль щодо підтримки досягнення повної рівності жінок і дівчат з інвалідністю, яку можуть відігравати інші

³⁴ Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю, "Загублені" права...Альтернативний звіт громадських організацій щодо виконання Конвенції ООН про права людей з інвалідністю", Переклад українською (2012 рік). Див. за посиланням: http://ud.org.ua/images/pdf/zagubleni_prava.pdf

³⁵ Україна, Постанова Кабінету Міністрів України про затвердження Державної цільової програми "Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю" на період до 2020 року, Постанова № 706 від 1 серпня 2012 р. Див. за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF>

³⁶ Термін "інвалід" використовується в офіційних документах, термінологія яких не змінилася на момент підготовки матеріалів даного посібника.

суб'єкти, наприклад громадські організації та жіночі групи, засоби масової інформації, науково-дослідницькі установи, фонди та при-

ватні структури, а також мережі жінок і дівчат з інвалідністю та організації, які представляють їх інтереси.

ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНІСТЬ ТА СИНЕРГІЯ CEDAW ТА CRPD

Поняття «перехресна дискримінація» (дискримінація за взаємопов'язаними ознаками) означає, що окремі особи зазнають дискримінації не як члени однорідної групи, а скоріше як індивіди з багатовимірними пластами ідентичностей, статусів і життєвих обставин. Концепція взаємопов'язаності охоплює як структурні, так і динамічні наслідки взаємодії двох чи декількох форм дискримінації або систем підпорядкування.³⁷ У ній визнаються життєві реалії та досвід перебування людей в особливо несприятливому становищі, що спричинено різними взаємопов'язаними формами дискримінації. З огляду на це, необхідні цільові заходи щодо збору дезаггегрованих за відповідними ознаками даних, консультацій, розробки політики, забезпечення виконання положень про недопущення дискримінації та надання ефективного засобів правового захисту.³⁸

За поєднання факторів статі та інвалідності жінки та дівчата з інвалідністю піддаються соціальній ізоляції та маргіналізації. Ці явища можуть ще більше посилюватися внаслідок інших форм дискримінації, зокрема за такими ознаками як вік, раса, етнічна приналежність, статус біженця, сексуальна орієнтація, ґендерне самовираження і ґендерна іден-

тичність, географічне знаходження, форма і ступень важкості інвалідності. Інтерсекційний підхід до формування політики та законотворення, розробки планів та бюджетів передбачає визнання, що поєднання різних ідентичностей не створює додаткового навантаження; натомість, воно продукує доволі особливий життєвий досвід.³⁹ Цей підхід орієнтований на вирішення проблем жінок, при цьому визнається непридатність єдиного «шаблонного» підходу до створення програм з урахуванням внутрішньоґендерних відмінностей серед жінок.⁴⁰

Згідно з таким підходом жінок і дівчат з інвалідністю потрібно визнати суб'єктами та учасниками розробки стратегій та рішень щодо їх власних потреб та реалій їхніх розширених громад, причому треба відійти від методів планування концепцій, політики та програм з відношенням до маргіналізованих жінок і дівчат переважно як до отримувачів допомоги і послуг, а почати залучати всіх жінок і дівчат з інвалідністю як носіїв прав. З нормативної точки зору, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Конвенція про права осіб з інвалідністю, у їх комплексному і взаємодоповнюючому характері, являють собою основну нормативно-правову

³⁷ Доповідь щодо ґендерної та расової дискримінації за висновками засідання експертної групи, (UNDAW, УВКПЛ, ЮНІФЕМ, 2000 рік). Див. за посиланням: <http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/genrac/report.htm>

³⁸ Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю, Загальний коментар № 3, стаття 6, пункт 16. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/3&Lang=en

³⁹ Асоціація підтримки жіночих прав в сфері розвитку, "Взаємопов'язаність: механізм забезпечення ґендерної та економічної справедливості", (9 серпня 2004 р.), стор. 2.

⁴⁰ A/HRC/17/26/ Доповідь Спеціального доповідача з питань насильства щодо жінок, його причин та наслідків, Рашида Маньйо (2 травня 2011 р.). Див. за посиланням: <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/a-hrc-17-26.pdf>

базу для просування та захисту прав жінок і дівчат з інвалідністю та сприяння їхній участі та врахуванні їх особливих потреб.

Огляд міжнародних стандартів відповідає структурі Конвенції CEDAW як першого міжнародного договору, що безпосередньо стосується прав жінок і дівчат з інвалідністю. Надані Україні в ході розгляду договірними органами ООН рекомендації викладені й проаналізовані з точки зору прав дівчат і жінок з інвалідністю та містять в кінці конкрет-

ні рекомендації щодо дій держави-учасниці та організацій, які представляють інтереси жінок та осіб з інвалідністю.

Одразу необхідно підкреслити, що тоді як CEDAW є антидискримінаційною конвенцією, яка конкретно фокусується на дискримінації за ознакою статі, Конвенція про права осіб з інвалідністю є всеосяжним законом про всі права людини. Різниця і взаємодоповнюваність стають очевидними при порівнянні цілей цих двох договорів:

Стаття 3 CEDAW:

Держави-сторони вживають в усіх галузях [...] всіх відповідних заходів [...] щодо забезпечення всебічного розвитку та прогресу жінок, з тим щоб гарантувати їм здійснення і користування правами людини та основними свободами на основі рівності з чоловіками.

Стаття 1 CRPD:

Мета цієї Конвенції полягає в заохоченні, захисті й забезпеченні повного й рівного здійснення всіма особами з інвалідністю всіх прав людини й основоположних свобод [...].

Інакше кажучи, тоді як у Конвенції CEDAW розглядаються важливі деталі щодо розуміння та усунення гендерної дискримінації, це робиться лише стосовно прав людини, якими користуються жінки. Конвенція про права осіб з інвалідністю має ширшу сферу дії, принаймні теоретично, оскільки

вона застосовується до «всіх прав людини». Таким чином, необхідно розглядати ці два документи разом, щоб розширити і поглибити наше розуміння державних зобов'язань по відношенню до жінок з інвалідністю.

Недопущення дискримінації та рівність

У статті 1 Конвенції CEDAW дискримінація щодо жінок визначається наступним чином: «будь-яка відмінність, виключення або обмеження за ознакою статі, які мають на меті або призводять до неможливості або скасування визнання, використання або здійснення прав людини та основних свобод жінками, незалежно від їх сімейного стану, на основі принципу рівності чоловіків і жінок, у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській або будь-якій іншій сфері».

Конвенція про права осіб з інвалідністю містить аналогічне визначення дискримінації за ознакою інвалідності, але з важливим доповненням: «Вона включає всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосуванні».

Жінки та дівчата з інвалідністю в Україні стикаються з різними формами дискримінації: порушення права на освіту, на якісні медичні послуги, на шлюб та створення сім'ї, на працевлаштування тощо. Дискримінація цієї групи населення часто відбувається на законодавчому рівні, коли у нормативних документах, державних програмах, стратегіях не враховуються питання жінок і дівчат з інвалідністю⁴¹

У випадку України, як Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, так і Комітет із захисту прав осіб з інвалідністю висловлювали занепокоєння щодо недостатніх дій із запобігання та захисту від дискримінації.

Українська національна законодавча база щодо ґендерної рівності та недопущення дискримінації складається з трьох ключових законів⁴²:

1. Закон про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, прийнятий у 2005 році⁴³ став першим законом, до якого були включені визначення дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань. Для реалізації Заключного зауваження Комітету CEDAW у 2017 році до цього Закону були внесені зміни з оновленим визначенням дискримінації⁴⁴.
2. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» був прийнятий у 2012 році, коли держава повинна була ввести комплексне антидискримінаційне законодавство у відповідності до директив ЄС; воно містить широке визначення дискримінації за кількома захищеними ознаками.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії дискримінації» (2014 рік).

⁴¹ Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю, "Загублені" права...Альтернативний звіт громадських організацій щодо виконання Конвенції ООН про права людей з інвалідністю", (Україна, 2012 рік) Див за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRPD/Shared%20Documents/UKR/INT_CRPD_NGO_UKR_15595_E.doc

⁴² Агентство Сполучених Штатів Америки з міжнародного розвитку, Доповідь про ґендерний аналіз USAID Україна, (2017 рік).

⁴³ Україна, Закон про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, Закон №2866-IV від 7 січня 2018 року. Див. за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

⁴⁴ CEDAW/C/UKR/CO/8 Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (3 березня 2017 р.). Див. за посиланням <https://digitallibrary.un.org/record/1286284?ln=en>

Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації» дозволяє використовувати позитивні дії для прискорення прогресу в досягненні рівності для груп, які перебувають у несприятливому становищі, а також розширює повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини як державного органу з питань рівності. Законодавчі зміни 2014 року запровадили важливі визначення прямої та непрямой дискримінації, а також дискримінаційного наміру. У законодавчій базі також передбачена вимога щодо проведення аналізу законопроектів з метою забезпечення їх відповідності принципу рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків і відсутності у них дискримінації за будь-якими ознаками.

Законодавство України щодо забезпечення ґендерної рівності та протидії дискримінації загалом вважається неналежним у кількох аспектах: антидискримінаційне законодавство не є гармонізованим, а такі проблеми як дискримінація, що відбувається у державній і приватній сферах, а також численні перехресні форми дискримінації не вирішуються належним чином⁴⁵; перелік захищених ознак не є вичерпним (зокрема, мала місце сильна протидія деяких членів уряду стосовно включення сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності як ознак для дискримінації)⁴⁶; відсутнє перекладення обов'язку доказування в цивільних справах (це означає, що в Україні позивач повинен довести, що відповідач діяв з дискримінаційним наміром); неналежні

засоби правового захисту (зокрема, не передбачена цивільна та адміністративна відповідальність за акти дискримінації, в тому числі за ознакою статі) і механізми розгляду скарг.⁴⁷

У 2015 році Комітет з захисту прав осіб з інвалідністю зазначив у своїх Заключних зауваженнях⁴⁸, що лише кілька випадків, пов'язаних з дискримінацією за ознакою інвалідності, включаючи множинну і перехресну дискримінацію, були розглянуті судами, і що не було розпочато жодного кримінального провадження, незважаючи на бажане запровадження такого варіанту в Кримінальному кодексі.⁴⁹

Комітет також висловив занепокоєння з приводу відсутності послідовного виконання принципу забезпечення розумного пристосування та незастосування відповідних санкцій.

У 2017 році Комітет CEDAW висловив свою стурбованість щодо недостатньої обізнаності серед представників виконавчої, законодавчої та судової гілок влади про концепцію реальної ґендерної рівності та необхідності зміцнення механізмів підзвітності. Обидва органи погодилися з тим, що треба ще багато чого зробити для підвищення поінформованості бенефіціарів про свої права та полегшення їх доступу до засобів правового захисту.

У цілому, обидва договірні органи рекомендували Україні:

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Неофіційний звіт про виконання Україною Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 2017 рік.

⁴⁸ CRPD/C/UKR/CO/1, Заключні зауваження до першої доповіді України Комітет з прав осіб з інвалідністю (2 жовтня 2015 р.). Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/UKR/CO/1&Lang=En

⁴⁹ Стаття 161 Кримінального кодексу передбачає покарання за дискримінацію за ознаками раси, кольору шкіри, етнічного та соціального походження, релігійних або політичних переконань, інвалідності, статі, або за іншими ознаками.

- розширити застосування принципу забезпечення розумних пристосувань до всіх сфер життя і передбачити покарання згідно з законом за незабезпечення таких пристосувань;
- вживати всіх заходів, у тому числі проводити навчання працівників судової системи та зміцнення спроможності осіб з інвалідністю та їхніх організацій, які необхідні для сприяння використанню доступних правових засобів особами з інвалідністю, які стикаються з дискримінацією та нерівністю;
- створити законодавчі механізми та включити в свою політику заходи щодо запобігання та захисту осіб з інвалідністю від множинної та перехресної форм дискримінації (Заключне зауваження № 10 Комітету з захисту прав осіб з інвалідністю);⁵⁰
- вживати заходів для проведення, у співпраці з організаціями жінок та осіб з інвалідністю, всебічної підготовки державних службовців, працівників судової системи та представників приватного сектору щодо розуміння та визнання дискримінації за ознакою статі та інвалідності;
- підвищити рівень поінформованості жінок про їхні права та доступні їм засоби правового захисту для оскарження порушення їхніх прав згідно з Конвенцією, та забезпечити надання інформації про Конвенцію, Факультативний протокол та загальні рекомендації Комітету всім жінкам, у тому числі ромським жінкам і жінкам з сільської місцевості (Заключне зауваження 21d

Комітету CEDAW).⁵¹

Незважаючи на те, що основна відповідальність за реалізацію цих рекомендацій покладається на державні інституції, громадянське суспільство, організації жінок та організації осіб з інвалідністю можуть підтримувати реалізацію рекомендацій шляхом наступних дій:

- проведення просвітницької та роз'яснювальної роботи серед жінок і дівчат з інвалідністю щодо прямої та непрямой дискримінації, механізмів повідомлення про випадки дискримінації та вимагання її попередження державними службовцями, постачальниками послуг тощо. Просвітницькі ініціативи можуть бути реалізовані у доступній формі в школах, лікарнях, культурних центрах, притулках та повинні охоплювати ширшу аудиторію;
- полегшення доступу жінок і дівчат з інвалідністю до правосуддя, у тому числі шляхом надання безкоштовних юридичних консультацій в доступних формах, допомога в підготовці юридичних подань і заповненні документів або вжиття заходів для захисту жінок від повторної віктимізації (наприклад, шляхом забезпечення анонімності);
- участь у розробці та проведенні навчання з питань недопущення дискримінації для працівників судової системи, державних службовців та працівників державного сектору;
- встановлення партнерських відносин та співпраця з національними інституціями, органами місцевого самовря-

⁵⁰ CRPD/C/UKR/CO/1, Заключні зауваження до першої доповіді України Комітет з прав осіб з інвалідністю (2 жовтня 2015 р.). Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/UKR/CO/1&Lang=En

⁵¹ CEDAW/C/UKR8 Заклучні зауваження до восьмої періодичної доповіді України, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (3 березня 2017 р.). Див. за посиланням: <https://digitallibrary.un.org/record/1286284?ln=en>

дування, громадськими організаціями та міжнародними партнерами, які працюють в сфері розвитку, з метою проведення спільних інформаційно-просвітницьких ініціатив щодо забезпечення рівності та недопущення дискримінації жінок та дівчат з інвалідністю;

- аналіз та формулювання конкретних потреб жінок і дівчат з інвалідністю для їх інтеграції у програми, плани та бюджети місцевого розвитку. Доведено, що ефективною стратегією є адвокація з використанням фактичних даних, яка здійснюється жіночими групами.

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ЖІНОК З ІНВАЛІДНІСТЮ: ПРИКЛАДИ

Приклад 1. На розгляд суду було винесене питання судового позову, пов'язане із встановленням порядку використання житлового приміщення. Рішення Апеляційного суду (про скасування рішення місцевого суду) ґрунтувалося на положеннях національного законодавства про статус осіб з інвалідністю та статті 20 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, яка встановлює обов'язок держави вживати ефективних заходів для забезпечення особистої мобільності з максимально можливим ступенем незалежності осіб з інвалідністю. Суд захистив право жінок з інвалідністю на полегшення особистої мобільності щодо проживання в кімнаті, обладнаній допоміжними пристроями. (Постанова Апеляційного суду Івано-Франківської області від 21 серпня 2015 року (Справа № 0907/2-3248/11)).⁵²

Приклад 2. Позов, поданий жінкою з інвалідністю, якій було відмовлено в пропуску до нічного клубу в Донецьку. Позивачці не дозволили ввійти до нічного клубу через те, що клуб не пристосований для осіб з інвалідністю. Суд визнав відмову у пропуску позивачки до нічного клубу дискримінацією за ознакою інвалідності: «ненадання розумного пристосування призводить до порушення закону». Стягнення моральної шкоди на користь позивача в розмірі 2000 українських гривень.⁵³

Гендерні стереотипні судження як порушення прав людини

Шкідливі гендерні стереотипи та стереотипні судження є поширеним порушенням прав людини. Вони часто спричиняють дискримінацію жінок і сприяють вчиненню порушень прав, починаючи від права на достатній рівень життя, до свободи від гендерного насильства. Проте, незважаючи на істотну шкоду, яку вони завдають, гендерні стереотипи

та стереотипні судження часто розуміють неправильно.

Згідно з міжнародними нормативно-правовими документами щодо захисту прав людини заборонені гендерні стереотипи та стереотипні судження, які порушують реалізацію прав людини і основоположних свобод. Держави зо-

⁵² Україна, Апеляційний суд Івано-Франківської області, Судове рішення № 0907/2-3248/11 від 21 серпня 2015 р. Див. за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/48993013>

⁵³ Україна, Калинівський районний суд Донецької області, Судове рішення № 256/1473/13-ц від 29 травня 2013 р. Див. за посиланням: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32002298>

ШКІДЛИВІ ҐЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ

Шкідливий ґендерний стереотип - це загальне уявлення або упередження щодо характерних особливостей або рис, які властиві або мають бути властиві жінкам та чоловікам, або щодо ролей, які вони виконують або мають виконувати, яке, зокрема, обмежує їхню здатність розвивати власні особисті здібності, будувати професійну кар'єру і робити вибір щодо власного життя і життєвих планів. Шкідливі стереотипи можуть бути як недоброчинні/ негативні (наприклад, жінки ірраціональні), так і здавалось би доброзичливі (наприклад, жінки турботливі). Тому важливо, щоб правозахисні механізми ООН фокусувалися радше на шкідливих ґендерних стереотипах замість негативних ґендерних стереотипів.

Ґендерні стереотипні судження як порушення прав людини. Звіт за дорученням УВКПЛ, 2013 рік

бов'язані ліквідувати дискримінацію щодо жінок і чоловіків у всіх сферах їхнього життя. Згідно з цим зобов'язанням держави повинні вживати заходів для усунення ґендерних стереотипів як у суспільному, так і в приватному житті, а також утримуватися від стереотипних суджень.

Ряд правозахисних механізмів ООН, зокрема Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок і Комітет з прав осіб з інвалідністю, все частіше дають важливі пояснення щодо серйозної і систематичної шкоди, яку завдають ґендерні стереотипи та ґендерні стереотипні судження. Як CEDAW, так і CRPD, містять

прямі зобов'язання щодо стереотипів/ стереотипних суджень. Крім того, міжнародні договірні органи з прав людини тлумачать права на недискримінацію та рівність як такі, що охоплюють ті форми дискримінації та нерівності, які коріняться в стереотипах, включаючи ґендерні стереотипи⁵⁴.

КОНВЕНЦІЯ CEDAW ЩОДО ҐЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Конвенція CEDAW стала першим міжнародним договором, у якому встановлюються зобов'язання щодо прав людини, зокрема, стосовно стереотипів та ґендерних стереотипних суджень. Важливо відзначити, що положення Конвенції регулярно розглядалися в процесі конструктивного діалогу між Комітетом CEDAW та державами-учасницями, при цьому Комітет поклав відповідальність за неповне виконання цих положень на держави-учасниці. Комітет CEDAW визнав, що в кожному з основних положень Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок передбачаються зобов'язання стосовно усунення ґендерних стереотипів/ стереотипних суджень.

Комітет також визнав, що зобов'язання держав-учасниць поширюються навіть далі, на права й свободи прямо не обумовлені в Конвенції CEDAW, але які визнані згідно з іншими договорами або звичайним міжнародним правом та впливають на ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок і досягнення реальної рівності.

У декількох положеннях Конвенції

⁵⁴ УВКПЛ, Ґендерні стереотипні судження як порушення прав людини, 2013 рік. Див. за посиланням: https://www.ohchr.org/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/Documents/Issues/Women/WRGS/2013-Gender-Stereotyping-as-HR-Violation.docx&action=default&DefaultItemOpen=1

CEDAW створюються прямі зобов'язання щодо усунення шкідливих ґендерних стереотипів і ґендерних стереотипних суджень:

- У статті 5 визначаються основні зобов'язання щодо стереотипних суджень, і в сукупності вони формують комплексну правову базу Конвенції CEDAW для усунення стереотипів/стереотипних суджень.

Згідно зі статтею 5(а) держави-учасниці зобов'язані вживати «всіх відповідних заходів» з метою «змінити соціальні і культурні моделі поведінки чоловіків і жінок» для викорінення звичаїв, які «ґрунтуються на ідеї неповноцінності чи переважання однієї із статей або стереотипності ролі чоловіків і жінок». У ній розглядаються як ґендерні стереотипи, які ґрунтуються на думці, що жінки поступаються за своїми здібностями чоловікам, так і стереотипні уявлення щодо статевих ролей.

Згідно зі статтею 5(б) держави-учасниці зобов'язані вживати «всіх відповідних заходів» з метою забезпечення, щоб материнство визнавалося як соціальна функція у сімейному вихованні, а піклування про дітей визнавалося як спільна відповідальність чоловіків і жінок. Вона також орієнтована на зміну і трансформацію стереотипних уявлень про те, що саме жінки (а не чоловіки) є піклувальниками.

- Стаття 5 підкріплюється статтею 2(f), яка передбачає зобов'язання для держав-учасниць вживати «всіх відповідних заходів», щодо «зміни або скасування ... законів, постанов, зви-

чаїв і практики, що являють собою дискримінацію щодо жінок».

- У преамбулі сформульована проблема стереотипів і, відповідно, зобов'язання держав-учасниць щодо усунення ґендерних стереотипів/стереотипних суджень шляхом визнання, що для досягнення реальної рівності державам-учасницям необхідно змінити «традиційну роль як чоловіків, так і жінок у суспільстві та в сім'ї». З огляду на це, у статті підкреслюється важливе значення зобов'язань держав-учасниць у цій сфері.

Крім того, Комітет CEDAW підтвердив важливість зобов'язань держав-учасниць у своїй Загальній Рекомендації № 25, визначивши зобов'язання «вирішувати проблеми, пов'язані з існуючими поширеними відносинами між статями та збереженням ґендерних стереотипів» як одне з найважливіших зобов'язань, необхідних для досягнення реальної рівності. Це є підтвердженням того, що зусилля, спрямовані на покращення фактичного становища жінок у суспільстві, будуть успішними тільки тоді, коли вони супроводжуватимуться заходами, спрямованими на трансформацію структурної нерівності, яка, зокрема, зумовлена хибними ґендерними стереотипами.

КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЩОДО ҐЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Конвенція про права осіб з інвалідністю - це єдиний договір стосовно прав людини, окрім Конвенції CEDAW, у якому містяться прямі зобов'язання стосовно стереотипів:

- **Стаття 8(1)(b)** є основним положенням Конвенції про права осіб з інвалідністю, у якому встановлюються зобов'язання держав-учасниць щодо стереотипів/ стереотипних суджень⁵⁵. Згідно з цією статтею держави-учасниці зобов'язані вживати невідкладних, ефективних та належних заходів для боротьби зі стереотипами, у тому числі комбінованими стереотипами, щодо людей з інвалідністю. Вживання слів «невідкладних» та «ефективних» передбачає, що заходи мають бути прийняті без затримки, будучи здатними запровадити зміни на практиці. «Стереотипи», на які посилається стаття 8(1)(b), - це стереотипи, «що стосуються осіб з інвалідністю, у тому числі за ознакою статі та віку».
- У статті 8(2) даються настанови щодо видів «належних» заходів, які держави-учасниці повинні вживати для виконання статті 8(1) Конвенції. Згідно з загальним предметом розгляду статті 8 «Просвітно-виховна робота», зазначені в статті 8(2) заходи передбачають ініціативи у сфері освіти та навчання. Ці заходи включають проведення ефективних суспільно-просвітних кампаній, зміцнення поваги до прав осіб з інвалідністю через систему освіти, заохочення засобів масової інформації до зображення осіб з інвалідністю, яке узгоджується з метою цієї Конвенції, а також пропагування роз'яснювально-просвітницьких програм.⁵⁶

- **Статтю 8(1)(b)** підкріплює стаття 4(1)(b), яка передбачає зобов'язання для держав-учасниць вживати всіх належних заходів для зміни чи скасування існуючих законів, постанов, звичаїв та практик, які є дискримінаційними стосовно осіб з інвалідністю. Вона передбачає зобов'язання для держав-учасниць вживати всіх належних заходів для зміни чи скасування існуючих законів, постанов, звичаїв та практик, які є дискримінаційними стосовно осіб з інвалідністю.

Ще більш важливо, що у положеннях Конвенції про права осіб з інвалідністю увага приділяється стереотипам щодо інвалідності та комбінованим стереотипам щодо інвалідності, тобто стереотипам по відношенню до осіб з інвалідністю, які перехреснюються зі стереотипами іншого характеру (наприклад, ґендерними стереотипами) та утворюють специфічні стереотипи щодо різних підгруп людей з інвалідністю (наприклад, жінок і дівчат з інвалідністю).

Конвенція про права осіб з інвалідністю - це перший міжнародний правозахисний договір, у якому встановлюється пряме зобов'язання щодо усунення комбінованих стереотипів.⁵⁷ Цей момент має особливо істотне значення для жінок та дівчат з інвалідністю, чий досвід пережитих дискримінації та порушень прав людини може відрізнятись від досвіду чоловіків та інших жінок через застосування або примусове застосування комбінованих стереотипів⁵⁸.

⁵⁵ Це положення також стосується упереджень і шкідливих звичаїв, але в цьому розділі розглядаються лише стереотипи.

⁵⁶ Конвенція про права осіб з інвалідністю, статті 8(2)(а)-8(2)(d).

⁵⁷ Stephanie Ortoleva, "Women with Disabilities: The Forgotten Peace Builders" [Стефані Ортолева, "Жінки з інвалідністю: забуті миротвориці"] (2010 рік) 33 Loy. L.A. Int'l & Comp. L. Ред. 83, на 91, 114 ;

⁵⁸ Kathleen Cornelsen, "Doubly Protected and Doubly Discriminated: The Paradox of Women with Disabilities After Conflict [Катлін Корнельсен, "Двічі захищені та двічі дискриміновані: парадокс жінок з інвалідністю після конфлікту"] (2012 рік) 19 Wm. & Mary J. Women & L. 105, 119-120.

Існує багато проявів дискримінації та гендерних стереотипних уявлень. Є певні види праці, які вважаються суто жіночими або чоловічими; працевлаштування жінок з інвалідністю вимагає чималих витрат, пов'язаних з їх мобільністю, тому роботодавці здебільшого неохоче наймають жінок з інвалідністю через протекціоністські або стереотипні погляди та ставлення. Жінки з інвалідністю часто розглядаються як тягар для інших, сприймаються як уразливі, жертви або неповноцінні; зображуються як асексуальні люди або такі, що мають сексуальну аномалію, а також як лихі або містичні.⁵⁹ Дискримінаційне ставлення, гендерні стереотипи, соціальні норми, структурна або системна дискримінація все ще залишаються поширеними явищами в суспільстві. Все це знайшло відображення у дискримінаційній політиці, нормативних актах і послугах, розроблених спеціально для жінок з інвалідністю, або ж проявляється у їх відсутності.⁶⁰ Жінки з інвалідністю можуть стикатися з перешкодами (наприклад, з недовірою) при повідомленні про вчинене щодо них насильство; їм недоступні послуги (у тому числі медичні), їм перешкоджають, прямо чи опосередковано, у створенні стосунків, народженні та вихованні дітей тощо. Через системну дискримінацію про жінок та дівчат з інвалідністю часто забувають у програмах соціальної допомоги. Тому не дивно, що міжнародне експертне співтовариство приділяє особливу увагу усуненню стереотипів у якості передумови для подолання дискримінації. У спільній заяві 2018 року Комітетів з прав осіб з інва-

лідністю та з ліквідації дискримінації щодо жінок наголошується:

“Держави-учасниці повинні виконувати свої зобов’язання за статтями 5 і 8 Конвенції CEDAW та Конвенції про права осіб з інвалідністю відповідно, вирішуючи корінні причини дискримінації щодо жінок і осіб з інвалідністю. Це передбачає засудження дискримінаційного ставлення та заохочення поваги до прав та гідності осіб з інвалідністю, зокрема жінок з інвалідністю, а також надання підтримки у цьому відношенні батькам дітей з інвалідністю”⁶¹

Що стосується України, Комітет CEDAW висловив свою стурбованість щодо «глибоко вкорінених патріархальних поглядів і дискримінаційних стереотипів щодо ролі та обов’язків жінок і чоловіків у сім’ї, які закріплюють підпорядковане положення жінок у сім’ї і суспільстві»⁶²

Комітет CEDAW рекомендує Україні⁶³:

- Запровадити комплексну стратегію, яка передбачає активні та послідовні заходи, спрямовані на жінок і чоловіків з усіх верств населення, з метою усунення дискримінаційних стереотипів та патріархальних уявлень про ролі та обов’язки жінок і чоловіків у сім’ї та суспільстві;
- Використовувати інноваційні медіа-орієнтовані підходи для глибшого розуміння реальної рівності жінок і чоловіків, а також для зміцнення позитивних нестереотипних поглядів щодо жінок у

⁵⁹ Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю, Загальний коментар № 3 (2016 р.) щодо жінок та дівчат з інвалідністю, CRPD/C/GC/3, 25 листопада 2016 року, пункт 47. <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/crpd/pages/gc.aspx>

⁶⁰ Там само, пункт 19.

⁶¹ Забезпечення сексуального і репродуктивного здоров’я та прав усіх жінок, зокрема жінок з інвалідністю. Спільна заява Комітету з прав осіб з інвалідністю (CRPD) і Комітету з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), 29 серпня 2018 р. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT/CEDAW/STA/8744&Lang=en

⁶² CEDAW/C/UKR/CO/8 Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (3 березня 2017 р.). Див. за посиланням: <https://digitallibrary.un.org/record/1286284?ln=en>

⁶³ Там само.

всіх сферах, з особливим акцентом на систему освіти.

Комітет з захисту осіб з інвалідністю рекомендує Україні⁶⁴:

- активізувати зусилля, спрямовані на підвищення обізнаності громадськості щодо прав людей з інвалідністю шляхом проведення громадських кампаній і включення Конвенції до навчальних планів шкіл та професійної підготовки державних службовців і всіх відповідних фахівців;
- використовувати підхід до проблеми інвалідності, який ґрунтується на правах людини, у всіх законах, політиці та рішеннях;
- проводити просвітницьку роботу та підвищувати обізнаність політиків, фахівців та громадськості в цілому щодо прав людей з інвалідністю;
- проводити навчання працівників судової системи та зміцнення спроможності осіб з інвалідністю та їхніх організацій, необхідних для сприяння використанню доступних правових засобів особами з інвалідністю, які стикаються з дискримінацією та нерівністю;
- створити механізми в своєму законодавстві та включити в свою політику заходи щодо запобігання та захисту осіб з інвалідністю від множинної та перехресної форм дискримінації;
- забезпечити вирішення ситуації жінок та дівчат з інвалідністю у всіх програмних та нормативних документах щодо забезпечення ґендерної рівності та протидії ґендерному насильству.

Громадські організації, жіночі групи та організації, що працюють у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, можуть підтримати виконання цих рекомендацій шляхом наступних дій:

- організація роз'яснювальних кампаній проти дискримінації за ознакою статі, з акцентом на тому, що ґендерні стереотипи є порушенням прав людини;
- проведення ґендерних оцінок та досліджень у різних сферах для отримання даних, що підтверджують шкідливий вплив ґендерних та комбінованих стереотипів щодо жінок та дівчат з інвалідністю;
- проведення тренінгів для різних цільових груп з метою запобігання виникненню ґендерних та комбінованих стереотипів щодо жінок та дівчат з інвалідністю;
- проведення виховної роботи у дитячих садках, школах та інших навчальних закладах з метою запобігання та протидії виникненню шкідливих ґендерних стереотипів та звичаїв по відношенню до людей з інвалідністю, а також прищеплення толерантності;
- налагодження партнерських зв'язків із засобами масової інформації з метою поширення інформації на підтримку ґендерної рівності та недопущення дискримінації.

⁶⁴ CRPD/C/UKR/CO/1, Заключні зауваження до першої доповіді України, Комітет з прав осіб з інвалідністю (2 жовтня 2015 р.). Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/UKR/CO/1&Lang=En

СПІВПРАЦЯ ІЗ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ СУСПІЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В ПІВНІЧНІЙ МАКЕДОНІЇ

«Polio Plus»- це організація осіб з інвалідністю у Північній Македонії, яка має сильний потенціал у сфері роз'яснювально-просвітницької роботи з медіа та лобіювання. Однією з найбільш провокаційних суспільних кампаній стала акція «Ніхто не ідеальний». Під час цієї акції символи краси і знаменитості, такі як Венера Мілоська, Людина-павук і Мерілін Монро зображувалися з протезами. Мета акції полягала в тому, щоб перевернути існуючі соціальні уявлення про інвалідність і представити осіб з інвалідністю як громадян з рівними правами.

Одночасно «Polio Plus» працює над підвищенням обізнаності в уряді: вона започаткувала інформаційно-просвітницьку ініціативу, орієнтовану на парламент Північної Македонії. Результатом цієї ініціативи стало створення Міжпарламентської лоббі-групи з питань інвалідності, яка виступає за прийняття законодавства щодо протидії дискримінації за ознакою інвалідності.

Ця ініціатива була профінансована різними донорами з приватного та державного секторів як на національному, так і на міжнародному рівнях. Необхідно відзначити важливий момент: декілька муніципалітетів та підприємств країни взяли участь у фінансуванні проекту, продемонструвавши свою готовність до змін та співпраці.⁶⁵

ТОРГІВЛЯ ЖІНКАМИ ТА ДІВЧАТАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Згідно зі статтею 6 Конвенції CEDAW держави зобов'язані припинити торгівлю жінками у будь-якій формі шляхом здійснення низки заходів, у тому числі законодавчих.

Комітет CEDAW відзначив у своїх Заключних зауваженнях (2017 року) зусилля уряду щодо боротьби з торгівлею людьми та захисту осіб, що постраждали від такої торгівлі, але водночас він висловив серйозну стурбованість тим, що зростає безробіття, корупція,

зниження рівня життя населення, триваюча криза та недостатня реалізація законодавчих актів та планів дій щодо протидії торгівлі людьми створюють сприятливі умови для поширення торгівлі людьми в державі-учасниці – ситуації, яка вкликає надзвичайну стурбованість.

Раніше Комітет з захисту прав осіб з інвалідністю висловив у своїх Заключних зауваженнях (2015 року) аналогічні побоювання щодо торгівлі людьми, сексуального насильства та експлуатації жінок з інвалідністю, а також стурбованість тим фактом, що закони та нор-

⁶⁵ Досягнення результатів, «Як організації осіб з інвалідністю можуть використовувати засоби масової інформації для покращення сприйняття людей з інвалідністю в суспільстві?», –Див. За посиланням: <https://www.makingitwork-crpd.org/our-work/good-practices/how-can-disabled-peoples-organisations-use-media-improve-perception-people>

мативні документи держави-учасниці щодо забезпечення рівності жінок не враховують положення жінок з інвалідністю.⁶⁶ Інші моменти, що викликали стурбованість: сексуальне насильство та експлуатація щодо дівчат і хлопчиків з інвалідністю і продаж їх за кордон, а також той факт, що вони стають об'єктами торгівлі органами з боку організованих злочинних груп.⁶⁷

Обидва договірні органи з прав людини запропонували Україні низку рекомендацій щодо запобігання та захисту жінок і дівчат з інвалідністю від торгівлі людьми:

Комітет CEDAW рекомендує Україні⁶⁸:

- забезпечити виконання законодавства щодо протидії торгівлі людьми та збільшити виділення фінансових ресурсів на виконання законів і програм, спрямованих на боротьбу з торгівлею людьми;
- підвищувати рівень знань працівників судової системи, співробітників правоохоронних органів, прикордонників, соціальних та медичних працівників щодо скорішого переадресування осіб, які постраждали від торгівлі людьми та методів роботи з такими особами з урахуванням гендерної специфіки;
- усунення корінних причин торгівлі людьми шляхом посилення освітніх і економічних можливостей для жінок і дівчат та їх сімей, зменшуючи

тим самим їхню уразливість до експлуатації торговцями людьми.

Комітет з захисту осіб з інвалідністю рекомендує Україні⁶⁹:

- забезпечити проведення оперативного та ефективного розслідування всіх повідомлень про торгівлю людьми, сексуальну наругу та експлуатацію щодо жінок та дівчат з інвалідністю в установах, притягнення до відповідальності та адекватне покарання винних, а також вживати заходів для надання засобів правового захисту особам, які постраждали від таких злочинів, та забезпечити включення питань щодо покращення становища жінок та дівчат з інвалідністю у нормативні документи та положення щодо забезпечення гендерної рівності та протидії гендерно-зумовленому насильству;
- переглянути свої нормативні стандарти з метою забезпечення доступу (у тому числі фізичного доступу) всіх жінок і дівчат з інвалідністю, які зазнають насильства, до притулків і послуг, призначених для жертв домашнього насильства;
- вжити невідкладних заходів для розслідування повідомлень про випадки сексуальної наруги, експлуатації та торгівлі людьми щодо хлопчиків і дівчаток в установах, а також забезпечити притягнення до відповідальності і покарання винних;

⁶⁶ CRPD/C/UKR/CO/1, Заключні зауваження до першої доповіді України, Комітет з прав осіб з інвалідністю (2 жовтня 2015 р.). Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/UKR/CO/1&Lang=En

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ CEDAW/C/UKR/CO/8 Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (3 березня 2017 р.). Див. за посиланням: <https://digitallibrary.un.org/record/1286284?ln=en>

⁶⁹ CRPD/C/UKR/CO/1, Заключні зауваження до першої доповіді України, Комітет з прав осіб з інвалідністю (2 жовтня 2015 р.). Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/UKR/CO/1&Lang=En

- вживати заходів для усунення будь-якої небезпеки щодо торгівлі органами пов'язаної з дітьми з інвалідністю.

Громадські організації, жіночі групи та організації, що працюють у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, можуть підтримати виконання цих рекомендацій шляхом наступних дій:

- здійснювати моніторинг виконання Закону України «Про протидію торгівлі людьми» (2011 р.), у тому числі щодо доступу потерпілих до правової допомоги та притулків, приділяючи особливу увагу жінкам та дівчатам з інвалідністю;
- виступати на підтримку покращення доступності послуг, включаючи притулки та юридичну допомогу, для жінок і дівчат з інвалідністю;
- проведення роз'яснювально-просвітницьких ініціатив у громадах щодо ризиків і наслідків торгівлі людьми, які були б орієнтовані на жінок і дівчат з інвалідністю та інших членів громади;
- організація тренінгів для працівників центрів надання безоплатної правової допомоги, громадських активістів, співробітників правозахисних організацій щодо взаємопов'язаності прав осіб з інвалідністю та прав жінок;
- підтримка жінок та дівчат з інвалідністю в судових процесах, зокрема шляхом організації послуг сурдоперекладача, надання інформації в доступних форматах, надання психологічних консультацій та колегіальної підтримки тощо.

РІВНА УЧАСТЬ У ПОЛІТИЧНОМУ ТА ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ

У положеннях статті 7 Конвенції CEDAW передбачається неприйнятність дискримінації щодо жінок у політичному та суспільному житті країни і зобов'язання для держав-учасниць Конвенції вживати усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у цих конкретних сферах з метою забезпечити жінкам на рівних умовах з чоловіками - право голосувати на всіх виборах та бути обраними до всіх публічно виборних органів; брати участь у формуванні та здійсненні політики уряду та займати державні посади, а також здійснювати всі державні функції на всіх рівнях державного управління; брати участь у діяльності неурядових організацій і асоціацій, що займаються проблемами громадського та політичного життя країни. Стаття 8 Конвенції CEDAW доповнює вищезазначене, передбачаючи зобов'язання для держав вживати усіх відповідних заходів, щоб забезпечити жінкам можливість на рівних умовах з чоловіками і без будь-якої дискримінації представляти свої уряди на міжнародному рівні і брати участь у роботі міжнародних організацій.

Обидві статті підкріплюються положеннями Загальних рекомендацій Комітету CEDAW № 23 «Політичне і суспільне життя» та № 25 «Про тимчасові спеціальні заходи», які привертають увагу до численних форм дискримінації, з якими стикаються певні групи жінок, на додаток до дискримінації їх за ознакою жіночої статі. Це дискримінація за такими ознаками, як, наприклад, раса, етнічна або релігійна ідентичність, інвалідність, вік, клас, каста або інші чинники. У Конвен-

ції передбачається, що держави повинні вживати спеціальних тимчасових спеціальних заходів для ліквідації таких множинних форм дискримінації щодо жінок і усунення їх комплексного негативного впливу на жінок.

У Конвенції про права осіб з інвалідністю приділяється особлива увага участі осіб з інвалідністю та їх представницьких організацій у політичному та суспільному житті. Зокрема, стаття 29 захищає їхнє право на участь у громадських та виборчих заходах, а у статті 4(3) передбачається загальне зобов'язання для держав-учасниць Конвенції про права осіб з інвалідністю активно залучати представницькі організації осіб з інвалідністю, включаючи дітей, у всі рішення, які стосуються їх інтересів.

Комітет з прав осіб з інвалідністю зазначає: «історично так склалося, що думки жінок і дівчат з інвалідністю не прийма-

лися до уваги, саме тому вони надзвичайно слабо представлені в процесі прийняття державних рішень. Внаслідок дисбалансу владних відносин та множинної дискримінації вони мали менше можливостей для створення або вступу до організацій, які можуть представляти їхні потреби як жінок, дітей та осіб з інвалідністю»⁷⁰

Системні обмеження, наприклад законодавство стосовно системи опіки, та архітектурна недоступність політичних процесів, призводять до того, що жінки з інвалідністю критично мало представлені в політичному житті, особливо це стосується їхнього права голосувати та балотуватися в виборах. Комітет з прав осіб з інвалідністю систематично закликав держави-учасниці вжити заходів для забезпечення участі жінок з інвалідністю у процесах прийняття державних рішень (Вірменія, 2017 рік⁷¹, Люксембург, 2017 рік⁷², Сейшели, 2018 рік⁷³).

⁷⁰ CRPD/C/GC/3, Загальний коментар № 3, пункт 60 “Жінки та дівчата з інвалідністю”, 25 листопада 2016 р. Див. за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/crpd/pages/gc.aspx>

⁷¹ CRPD/C/ARM/CO/1, Заключні зауваження до першої доповіді Вірменії, Комітет з прав осіб з інвалідністю, (8 травня 2017 р). Див. за посиланням: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhspZQ2sppBOANJSxHHwrsEJbjcpUWkg%2bMkKIITZvw7JK%2buYWfpBtdMIEVnF0fSiwodb8OBMgU4q3E3dlH%2fYkMw%2b%2ffD7FVuZavSvrxg%2bnOfK>

⁷² CRPD/C/LUX/CO/1, Заключні зауваження до першої доповіді Люксембургу, Комітет з прав осіб з інвалідністю, (10 жовтня 2017 року). Див. за посиланням: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsvP%2bdTiDrgtVuqxAW%2b69tiKIXBxKWmN-QXT%2fmo%2feYFUOnby%2frpQIV67BUhoNbCdpCac7SIOMvANSJafd2PwWE94Ei7KuLj0qhi2PXcwnuevVb>

⁷³ CRPD/C/SYC/CO/1, Заключні зауваження до першої доповіді Сейшел, Комітет з прав осіб з інвалідністю, (1 березня 2018 року). Див. за посиланням: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRPD/Shared%20Documents/SYC/CRPD_C_SYC_CO_1_30547_E.docx

ВИСНОВКИ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІДТВЕРДЖУЮТЬ ЗАУВАЖЕННЯ КОМІТЕТУ З ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: :

Всеукраїнська Громадська Асоціація Національна Асамблея людей з інвалідністю України, за допомоги Міжнародної Фундації підтримки виборчих систем та Полтавської обласної державної адміністрації, провела перевірку 1269 виборчих дільниць щодо їх доступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Тільки три виборчі дільниці відповідали Державним будівельним нормам.

Це означає, що тільки в трьох випадках особи з інвалідністю відчувають себе рівноправними громадянами і виборцями.⁷⁴

У 2012 році Асамблея повідомила, що жінки з інвалідністю не представлені в законодавчих та виконавчих органах влади, не задіяні вони й іншим істотним чином у процесах прийняття рішень.⁷⁵

Комітет з прав осіб з інвалідністю підкреслює важливість державної підтримки щодо заохочення та сприяння створення організацій жінок та дівчат з інвалідністю, а також участі жінок з інвалідністю в якості лідерів організацій осіб з інвалідністю.⁷⁶ Комітет також рекомендує забезпечити виділення спеці-

альних коштів для організацій осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю з метою сприяння їх ефективній участі в процесах підготовки, розробки, впровадження законів і нормативних актів та контролю за їх виконанням.⁷⁷

⁷⁴ Звіт за результатами аудиту виборчих дільниць Полтавської області щодо їх доступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення (Національна Асамблея людей з інвалідністю України, 2016 рік), стор. 13. Див. за посиланням: <http://naiu.org.ua/zvit-za-rezultata-mu-audytu-vyborchyh-dilnyts-poltavskoyi-oblasti-shhodo-yih-dostupnosti-dlya-osib-z-invalidnistyu-ta-inshyh-malomobilnyh-grup-naselennya/>

⁷⁵ Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю, "Загублені" права...Альтернативний звіт громадських організацій щодо виконання Конвенції ООН про права людей з інвалідністю", (Україна, 2012 рік), стор. 44. Див. за посиланням https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRPD/Shared%20Documents/UKR/INT_CRPD_NGO_UKR_15595_E.doc

⁷⁶ CRPD/C/GC/7, Загальний коментар № 7, пункти 72-73 щодо участі осіб з інвалідністю, включаючи дітей з інвалідністю, через їхні представницькі організації, в процесах виконання та контролю за виконанням Конвенції, 21 вересня 2018 р. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/7&Lang=en

⁷⁷ Там само, стаття 61(c).

У МЕКСИЦІ ЖІНКИ З ПСИХОСОЦІАЛЬНИМИ РОЗЛАДАМИ ОТРИМУЮТЬ МОЖЛИВІСТЬ ПРИЙМАТИ БІЛЬШУ УЧАСТЬ У СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ

Незважаючи на ратифікацію Мексикою всіх основних міжнародних договорів, які регулюють питання прав жінок з інвалідністю, участь таких жінок у політичному та суспільному житті країни залишалася обмеженою. Жінки з інвалідністю були здебільшого безправними, ізольованим, дуже незначна їх кількість була представлена у суспільному та політичному житті, навіть в організаціях осіб з інвалідністю.

Щоб вирішити цю проблему, організація «Disaster Recovery International» (американська міжнародна неурядова організація) створила представницьку організацію осіб з психосоціальними розладами в Мехіко. Щоб покращити представленість жінок, ця група висунула одну жінку для захисту прав жінок з психосоціальними розладами. Після інтенсивного навчання з питань організації громадської діяльності, лідерства, прав людини та наставництва чоловіків-лідерів організації, вона передала свої навички іншим жінкам організації і створила неформальну жіночу групу всередині організації.

В результаті започаткованої ініціативи значно посилився потенціал всіх залучених жінок: багато з них зараз беруть участь у моніторингу психіатричних закладів, організації публічних виступів та просвітницьких заходів. Завдяки діяльності цієї групи, жінки з психосоціальними розладами в Мехіко отримали можливість долучитися до процесу прийняття ключових рішень, що впливають на їхнє життя, і отримати колегіальну підтримку в часи кризи. Тепер вони відчують, що їх приймають у їхніх громадах. Ця ініціатива також переконала їхніх колег-чоловіків та широкий загал у тому, що вони внесли свій вагомий вклад у сприяння безпосередній участі жінок з психосоціальними розладами в процесах прийняття рішень.⁷⁸

⁷⁸ Досягнення результатів, Розвиток потенціалу для розширення прав та можливостей в місті Мехіко: Жінки з психосоціальними розладами здійснюють колегіальну підтримку, адвокацію та самопредставництво (Disability Rights International). Див. за посиланням: <https://www.makingitwork-crpd.org/index.php/our-work/good-practices/capacity-development-empowerment-mexico-city-women-psychosocial>

Обидва договірні органи розробили численні рекомендації для України, зокрема щодо усунення розриву між показником участі у соціальному житті та залученні до політичних процесів загальної маси населення та жінок з інвалідністю. Їх можна підсумувати наступним чином:

- забезпечити, щоб організації осіб з інвалідністю, включаючи жінок з інвалідністю, де-юре брали участь у всіх процесах прийняття законодавчих, фінансових і політичних рішень, які можуть вплинути на людей з інвалідністю ⁷⁹;
- вносити зміни до відповідних законів, щоб усі особи з інвалідністю, включаючи жінок, мали право голосувати та бути обраними незалежно від статусу опіки чи інших режимів ⁸⁰;
- забезпечити за допомогою законодавчих та інших заходів доступність бюлетенів та виборчих матеріалів, а також виборчих дільниць ⁸¹;
- ухвалити глобальну стратегію, засновану на впровадженні цільових заходів, що включають: підготовку кадрів, забезпечення зайнятості з урахуванням ґендерних аспектів і спеціальні заходи, у тому числі тимчасові спеціальні заходи для забезпечення призначення жінок на відповідальні посади на національному та місцевому рівнях на рівних засадах з колегами-чоловіками ⁸²;
- Проводити інформаційно-пропагандистські заходи для політиків, керівників місцевих громад, журналістів і широкої громадськості про важливість участі жінок у процесах ухвалення рішень ⁸³.

Громадські організації, жіночі групи та організації, що працюють у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, можуть підтримати виконання цих рекомендацій шляхом наступних дій:

- вжиття заходів для забезпечення участі жі-

нок та дівчат з інвалідністю на рівній основі у програмах суспільно-політичного життя;

- забезпечення включення жінок з інвалідністю до структур, відповідальних за прийняття рішення, у тому числі на керівні посади;
- підтримка жінок і дівчат з інвалідністю, які прагнуть до лідерських позицій, за допомогою громадських та волонтерських організацій, що використовують ресурси неурядових організацій та місцевих громад;
- проведення пропагандистських кампаній, залучення коштів для підтримки та проведення виборчих кампаній для жінок-кандидатів; мобілізація голосів шляхом надання громадянам інформації про важливість обрання жінок-лідерів;
- розробка та впровадження стратегій адвокаційної діяльності та ініціатив з підвищення обізнаності, які сприяють рівності чоловіків і жінок з інвалідністю у суспільно-політичному житті;
- розробка та впровадження цільових ініціатив, спрямованих на розширення прав і можливостей, освіти та заохочення жінок з інвалідністю балотуватися на виборні посади, а також сприяння їх представленості в урядових органах, відповідальних за прийняття рішень, на всіх рівнях;
- проведення перевірок доступності виборчих дільниць для забезпечення прав виборців з інвалідністю;
- проведення семінарів та тренінгів для різних цільових груп з метою вирішення проблем інвалідності, доступності та універсального дизайну виборчих дільниць;
- заохочення жінок та дівчат з інвалідністю до здобуття вищої освіти та використання їхнього потенціалу для досягнення високих позицій у суспільному, політичному та соціальному житті.

⁷⁹ CRPD/C/LUX/CO/1, Заключні зауваження до першої доповіді України, Комітет з прав осіб з інвалідністю (2 жовтня 2015 р.), пункт 61, стор. 9. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/UKR/CO/1&Lang=En

⁸⁰ Там само, пункт 55, стор. 8

⁸¹ Там само.

⁸² CEDAW/C/UKR/CO/8 Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (3 березня 2017 р.), пункт 33, стор. 10). Див. за посиланням <https://digitallibrary.un.org/record/1286284?ln=en>

⁸³ Там само.

ЖІНКИ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВПЛИВАЮТЬ НА МІСЬКЕ ПЛАНУВАННЯ У М. КРАМАТОРСЬК, УКРАЇНА

У 2017 році у постраждалій від конфлікту Донецькій області Краматорська міська рада виділила 8 млн гривень (275 000 доларів США) для забезпечення доступності громадських послуг через муніципальну програму забезпечення доступності. Це в чотири рази більше, ніж у попередньому році.

Включення заходів, які враховують ґендерну специфіку, до муніципальної програми забезпечення доступності та її бюджетування було результатом ефективної адвокаційної кампанії жінок з інвалідністю на основі результатів проведеного аудиту ґендерної доступності. У партнерстві з ООН Жінки та за підтримки цієї організації, а також Національної Асамблеї людей з інвалідністю, жінки з інвалідністю, які проживають у Краматорську, перевірили будівлі 8 державних установ, що надають найважливіші послуги для жінок, наприклад жіночі консультації, які надають акушерські та гінекологічні послуги, центри соціального захисту, дитсадки тощо. Дані про виявлені інформаційно-комунікаційні проблеми, а також архітектурні та інфраструктурні бар'єри, які обмежують доступ жінок з інвалідністю до громадських послуг і призводять до соціальної ізоляції, маргіналізації та виключення з соціального життя таких жінок, були використані для проведення адвокаційної роботи жінок з інвалідністю у місцевих органах влади. Результатом адвокаційної кампанії, яка супроводжувалася наданням низки конкретних рекомендацій стало безпрецедентне виділення муніципальних коштів. Вже у 2018 році 25% виділеного бюджету було витрачено на усунення бар'єрів та підвищення доступності громадських послуг для жінок і чоловіків з інвалідністю згідно з рекомендаціями за висновками аудиту ґендерної доступності.

ООН Жінки в Україні, Щорічна доповідь, 2018 рік

РІВНЕ ПРАВО НА НАБУТТЯ, ЗМІНУ АБО ЗБЕРЕЖЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА

У статті 9 Конвенції CEDAW державам-учасницям рекомендується надати жінкам рівні з чоловіками права щодо набуття, зміни або збереження свого громадянства. Вони, зокрема, забезпечують, що ні одруження з іноземцем, ні зміна громадянства чоловіка під час шлюбу не призводять до автоматичної зміни громадянства дружини, не перетворюють її на особу без громадянства і не можуть змусити її прийняти громадянство чоловіка. Відповідно до цієї статті, жінки мають рівні з чоловіками права щодо громадянства своїх дітей. У статті 18(1) Конвенції про права осіб з інвалідністю повторюються ці зобов'язання і захищається право осіб з інвалідністю набувати й змінювати громадянство та не позбавлялися свого громадянства довільно чи з причини інвалідності; мати можливість отримувати та володіти документами, що посвідчують їхню особу та користуватися свободою пересування.

Комітет з прав осіб з інвалідністю визначив, що основними недоліками, які перешкоджають особам з інвалідністю у користуванні цими правами в різних країнах, є:

- структурні бар'єри і незабезпечення розумних пристосувань в процесі отримання документів, що посвідчують

особу (Вірменія, 2017 рік⁸⁴);

- особливі незручності під час перевірок на кордоні через упередження щодо їх інвалідності та відсутність доступності, які посилюються внаслідок поточної міграційної кризи (Словаччина, 2016 рік⁸⁵);
- відмова в процедурах натуралізації особам на підставі інвалідності або хронічної хвороби (Еквадор, 2014 рік⁸⁶).

Хоча договірні органи ООН з прав людини не сформували жодних конкретних рекомендацій для України, низка рекомендацій витікає з характеру недоліків, про які було повідомлено Комітету, наприклад:

19. Комітет закликає державу-учасницю забезпечити доступ до громадських приміщень осіб з інвалідністю, включаючи дітей, особливо глухих, незрячих та осіб з порушеннями інтелектуального розвитку. Це має бути забезпечено шляхом викладення інформації мовою жестів, шрифтом Брайля, використання допоміжних та альтернативних методів комунікації, а також всіх інших доступних способів, методів і форматів спілкування, наприклад піктограм. При цьому Комітет рекомендує ознайомитися з його Загальним коментарем № 2 (2014 р.) щодо до-

⁸⁴ CRPD/C/LUX/CO/1 Заключні зауваження до першої доповіді Вірменії, Комітет з прав осіб з інвалідністю (8 травня 2017 р.). Див. за посиланням: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhspZQ2sppBOANJSxHHwrsEJbjcpUWkg%2bMkKIITZw-7JK%2buYWfpBtdMIEVnFOFSziwodb8OBMgU4q3E3dlH%2fykMw%2ft43AXhUCDYLSeofReUVVW0>

⁸⁵ CRPD/C/SVK/CO/1, Заклучні зауваження до першої доповіді Словаччини, Комітет з захисту прав осіб з інвалідністю (17 травня 2016 р.). Див. за посиланням: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsvV%2bq2wB82cxwrVotBOWJsru-vUpS5Q9q%2f%2b4PqUC1g032rG1f%2b%2bWGWWZJDq6htoJ%2bbYAqiVre7GR2VVx%2fc14x6Nu7GajzFOL9DOJO5aitHSID>

⁸⁶ CRPD/C/ECU/CO/1, Заклучні зауваження до першої доповіді Еквадору, Комітет з прав осіб з інвалідністю (27 жовтня 2014 р.). Див. за посиланням: <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=CRPD/C/ECU/CO/1&Lang=E>

ступності (стаття 9).

41. Комітет закликає державу-учасницю вжити заходів для виготовлення публікацій шрифтом Брайля та в аудіоформаті, а також забезпечити україномовні аудіо-опис і субтитри до відеоконтенту.⁸⁷

Громадські організації, жіночі групи та організації, що працюють у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, можуть зробити наступні кроки для сприяння реалізації прав жінок і дівчат з інвалідністю у питаннях, пов'язаних з громадянством:

- надання юридичних консультацій жінкам з інвалідністю та їхнім родинам щодо їх права на набуття та збереження громадянства, а також щодо передачі його своїм дітям;
- проведення громадського моніторингу діяльності імміграційних центрів

у різних регіонах України у контексті надання доступних послуг для жінок і дівчат з інвалідністю;

- моніторинг доступу до реєстрації внутрішньо переміщених жінок і дівчат з інвалідністю, зокрема, забезпечення рівного доступу жінок і чоловіків і визнання їх рівними громадянами у всіх процесах реєстрації;
- розробка, впровадження та участь у адвокаційних кампаніях, спрямованих на усунення дискримінації жінок у питаннях громадянства;
- полегшення надання доступної інформації, включаючи використання спрощеної мови для полегшення читання та простих мовних форматів, доступних для всіх жінок з інвалідністю в процедурах, що стосуються реєстрації народження та громадянства.

РІВНИЙ ДОСТУП ДО ОСВІТИ

Стаття 10 Конвенції CEDAW передбачає ліквідацію дискримінації щодо жінок в галузі освіти. У цій статті міститься заклик до держав-учасниць забезпечити, на основі рівності чоловіків і жінок: однакові умови для орієнтації у виборі професії або спеціальності у навчальних закладах усіх категорій протягом усього життя; усунення будь-якої стереотипної концепції ролі чоловіків і жінок на всіх рівнях і у всіх формах навчання; однакові можливості одержання стипендій, доступу до освітніх програм, інформації, спорту тощо.

Ці стандарти слід розглядати у поєднанні з

положеннями про право на освіту, викладеними в статті 24 Конвенції про права осіб з інвалідністю, у якій визнається право осіб з інвалідністю на освіту без дискримінації на основі рівних можливостей. Комітет з прав осіб з інвалідністю детально розглядає елементи, які необхідно підкреслити при розробці заходів для забезпечення реалізації права на освіту жінками і дівчатами з інвалідністю:

«46. У статті 6 визнається, що жінки та дівчата з інвалідністю піддаються множинній дискримінації, і що держави-учасниці повинні вжити заходів для забезпечення рів-

⁸⁷ CRPD/C/UKR/CO/1, Заключні зауваження до першої доповіді України, Комітет з прав осіб з інвалідністю (2 жовтня 2015 р.), зауваження № 19 і № 41. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=CRPD/C/UKR/CO/1&Lang=En

ного здійснення ними своїх прав. [...] Держави-учасниці повинні виявити і усунути перешкоди [створені внаслідок перехресної дискримінації та ізоляції], включаючи гендерно-зумовлене насильство та відсутність належного значення освіти жінок і дівчат, та запровадити конкретні заходи для забезпечення того, щоб дискримінація за ознакою статі та/ або інвалідності, стигматизація чи упередження не перешкоджали праву на освіту. Необхідно усунути шкідливі стереотипи, що ґрунтуються на ознаках статі та/ або інвалідності в підручниках та навчальних планах. Освіта відіграє важливу роль у подоланні традиційних уявлень про гендер, які увічнюють патріархальний та патерналістичний суспільний уклад. Держави-учасниці повинні забезпечити доступ дівчат і жінок з інвалідністю до освітніх і реабілітаційних послуг та збереження таких послуг як інструментів для покращення їхнього становища, розвитку та розширення їх прав і можливостей»⁸⁸.

У 2017 році Комітет CEDAW висловив занепокоєння з приводу відсутності комплексної державної політики та програм, спрямованих на захист права дівчат і жінок з інвалідністю на інклюзивне навчання.⁸⁹ Це занепокоєння відобразило коментар, зроблений двома роками раніше Комітетом з прав осіб з інвалідністю, який був стурбований відсутністю інтегрування особливих потреб осіб з інвалідністю в українські закони та політику щодо гендерної рівності.⁹⁰

Найважливіший взаємозв'язок між гендером та інвалідністю в галузі освіти також ві-

дображено глобальним співтовариством в документі «Цілі сталого розвитку», ціль 4.4 якого передбачає:

До 2030 року ліквідувати гендерну нерівність у сфері освіти і забезпечити рівний доступ до освіти та професійно-технічної підготовки всіх рівнів для уразливих груп населення, у тому числі осіб з інвалідністю, представників корінних народів і дітей, які перебувають в уразливому становищі.

Як Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, так і Конвенція про права осіб з інвалідністю прокладають шлях для досягнення цієї мети. Хоча Україна поки що не отримала від обох Комітетів рекомендацій, конкретно присвячених правам дівчат і жінок з інвалідністю у сфері освіти, комплекс їхніх рекомендацій щодо освіти повинен розглядатися через призму як інвалідності, так і статі. Отже, Україні було запропоновано переглянути шкільні програми та підручники для усунення негативних стереотипів щодо жінок і дівчат, забезпечити зображення дівчат з інвалідністю як таких, що мають можливості і права, застосування однакових навчальних програм для хлопчиків і дівчат та вжиття заходів для гарантування доступності навчальних програм та матеріалів для дівчат з інвалідністю.⁹¹

Крім того, Україна повинна забезпечити наявність достатніх фінансових та людських ресурсів для підготовки всіх вчителів з питань інклюзивної освіти та розробити систему індивідуальної допомоги всім здобувачам освіти з інвалідністю, які потребують

⁸⁸ CRPD/C/GC/4, Загальний коментар № 44 щодо права на інклюзивну освіту, (25 листопада 2016 р.). Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/4&Lang=en

⁸⁹ CEDAW/C/UKR/CO/8 Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (3 березня 2017 р.), пункт 43. Див. за посиланням: <https://digitallibrary.un.org/record/1286284?ln=en>

⁹⁰ CRPD/C/LUX/CO/1 Заклучні зауваження до першої доповіді України, Комітет з прав осіб з інвалідністю (2 жовтня 2015 р.), пункт 11. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/UKR/CO/1&Lang=en

⁹¹ CEDAW/C/UKR/CO/8 Заклучні зауваження до восьмої періодичної доповіді України, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (3 березня 2017 р.), пункти 35(a) і (b). Див. за посиланням: <https://digitallibrary.un.org/record/1286284?ln=en>

такої допомоги.⁹²

Нарешті, необхідно вжити конкретних заходів для запобігання сегрегації та раннього припинення отримання освіти дівчатами, які належать до меншин (наприклад, представницями ромської національності та дівчатами з інвалідністю).

У загальному коментарі Комітету з прав осіб з інвалідністю щодо права на інклюзивну освіту (2016 р.) детально розглядаються конкретні зобов'язання, які мають бути виконані для забезпечення можливості користуватися правом на освіту для всіх здобувачів освіти з інвалідністю, включаючи дівчат і жінок. Нагадуючи, що «підхід до освіти осіб з інвалідністю занадто часто орієнтований на врахування недоліків, коли основна увага приділяється фактичним чи ймовірним вадам, а можливості обмежуються наперед визначеними негативними припущеннями щодо їх потенціалу [...]», Комітет закликає держави-учасниці реформувати систему та задіяти унікальні сильні сторони та навички всіх здобувачів освіти з інвалідністю.⁹³

На практиці застосування такого підходу означає:

- забезпечення в законодавстві захисту права всіх людей на інклюзивну освіту, у тому числі шляхом включення положення про «недопустимість відмови», що передбачає заборону виключення дітей і дорослих із системи загальної освіти на підставі їх недуги або спекуляцій щодо

їхнього потенціалу до навчання, а також надання розумного пристосування;

- прийняття національної стратегії щодо переходу від сегрегованої до інклюзивної системи освіти з чітко визначеними часовими рамками, розподілом обов'язків та бюджетними асигнуваннями;
- підготовка майбутніх та сучасних фахівців у галузі інклюзивної освіти;
- забезпечення наявності доступних навчальних матеріалів і методик, допоміжних пристроїв і комунікаційних методів для сприяння інклюзивному навчанню;
- збір даних про участь дівчат та хлопчиків з інвалідністю в інклюзивному навчанні та регулярний аналіз прогресу, регресії та стагнації кількості здобувачів інклюзивної освіти.

Додаткові рекомендації можна знайти в Пекінській платформі дій⁹⁴.

У ПЕКІНСЬКІЙ ПЛАТФОРМІ ДІЙ УРЯДАМ РЕКОМЕНДУЄТЬСЯ

195(а) організація навчання з лідерства та впевненості в собі, щоб допомогти набутти впевненості у власних силах жінкам і дівчатам, зокрема з особливими потребами, жінкам з інвалідністю і жінкам, які належать до расових та етнічних меншин, а також заохочувати їх до роботи на керівних посадах.

⁹² CRPD/C/GC/4, Загальний коментар № 4 щодо права на інклюзивну освіту, (25 листопада 2016 р.), пункт 45. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/4&Lang=en

⁹³ Там само, пункт 16.

⁹⁴ Організація Об'єднаних Націй, Пекінська декларація та Платформа дій, 1995 рік. Див. за посиланням: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>

Дитячі клуби «Діти до дітей» в проєкті Леонарда Чешира «Зміна підходу до освіти дівчаток з інвалідністю в Кенії» включають дітей з інвалідністю та без інвалідності. Застосування такого інклюзивного підходу значним чином сприяло соціалізації дівчаток з інвалідністю. Діти пройшли навчання з життєвих навичок, у тому числі з навичок гігієни та самообслуговування, а також отримали інформацію про свої права на сексуальне та репродуктивне здоров'я.

Деякі дівчатка з інвалідністю брали участь у театральних конкурсах, у яких пропагувалися права осіб з інвалідністю. Крім того, вважалося, що дитячі клуби «Діти до дітей» грають важливу роль у сприянні ґендерній рівності та зменшенні стигматизації і дискримінації дівчаток з інвалідністю.

Оскільки і дівчатка, і хлопчики навчалися з теми прав дівчаток з інвалідністю, деякі хлопчики стали захисниками їх прав. Хлопчики та дівчатка з інвалідністю разом взяли участь у відзначенні Міжнародного дня осіб з інвалідністю та Дня інклюзивної освіти. Таким чином було підкреслено важливість рівних прав та можливостей для дівчаток і хлопчиків з інвалідністю.⁹⁵

Щоб сприяти виконанню статті 10 Конвенції CEDAW та пов'язаних з нею рекомендацій Комітету, жінки та дівчата з інвалідністю, а також громадські організації, та правозахисники, які обстоюють права осіб з інвалідністю, можуть зробити наступні кроки:

- вживати заходів для забезпечення рівної участі жінок і дівчат з інвалідністю у розробці державної та місцевої політики, що сприяє забезпеченню права осіб з інвалідністю на освіту;
- розробляти та проводити роз'яснювально-просвітницькі кампанії та заходи з пропагування важливості навчання протягом усього життя для жінок і дівчат з інвалідністю на рівній основі з чоловіками і хлопчиками;
- проводити громадський моніторинг впровадження інклюзивної освіти на всіх рівнях системи освіти;
- надавати консультативну допомогу та безпосередньо брати участь у проведенні ґендерних перевірок доступності навчальних закладів та наявності розумних пристосувань;
- сприяти доступності навчальних матеріалів, освітнього процесу для дівчат і хлопчиків, чоловіків і жінок з інвалідністю;
- надавати юридичну допомогу дівчатам та хлопчикам з інвалідністю та їхнім батькам для захисту їх права на освіту та запобігання їх виключення з системи освіти на підставі їх вад;
- пропагувати залучення вчителів/ викладачів (жінок і чоловіків) з інвалідністю до роботи в навчальних закладах у державному освітньому секторі та сприяти такому залученню.

⁹⁵ Організація Об'єднаних Націй, "Все ще залишені осторонь: Шляхи до інклюзивної освіти дівчат з інвалідністю", (Леонард Чешир Інтернешнл, 2017 рік), стор. 32. Див. за посиланням: https://www.leonardcheshire.org/sites/default/files/still_left_behind_-_pathways_to_inclusive_education_for_girls_with_disabilities_-_leonard_cheshire_disability_-_ungei.pdf

РІВНИЙ ДОСТУП ДО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

Згідно зі статтею 11 Конвенції CEDAW держави зобов'язані вживати заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у сфері зайнятості. Держава повинна забезпечити рівні права для жінок і чоловіків, зокрема: право на однакові можливості при працевлаштуванні та застосування однакових критеріїв вибору в питаннях працевлаштування; право на вільний вибір професії чи роду роботи; право на просування по службі та гарантію зайнятості, а також на користування всіма пільгами і умовами роботи, на одержання професійної підготовки та перепідготовки; право на рівну винагороду щодо рівноцінної праці, право на соціальне забезпечення, зокрема при виході на пенсію, по безробіттю, хворобі, інвалідності, по старості та в інших випадках втрати працездатності, а також право на оплачувану відпустку; право на охорону здоров'я та безпечні умови праці.

У Конвенції про права осіб з інвалідністю повторюються ці положення і навіть додається детальна правова основа щодо права осіб з інвалідністю на працю. У ній зазначається, що право на працю осіб з інвалідністю передбачає також отримання можливості заробляти собі на життя працюю, яку особа з інвалідністю вільно вибрала чи на яку вона вільно погодилась, в умовах, коли ринок праці та виробниче середовище є відкритими, інклюзивними та доступними для осіб з інвалідністю, та визначається невичерпний перелік відповідних заходів, які держави-учасниці мають ужити, у тому числі

в законодавчому порядку, для захисту та сприяння реалізації права на працю всіх осіб з інвалідністю.⁹⁶

У статті 2 Конвенції про права осіб з інвалідністю дається наступне визначення розумного пристосування: «внесення, за потреби в конкретному випадку, необхідних і належних змін і коректив, що не становлять непропорційного чи не виправданого тягаря, з метою забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю на рівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод».⁹⁷

Конвенція про права осіб з інвалідністю передбачає ряд ключових концепцій у рамках розуміння реалізації права на працю людей з інвалідністю, наприклад заборона будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності. Йдеться не тільки про пряму та непряму дискримінацію, але й про утиски, дискримінацію за асоціацією, наприклад, дискримінація матері, у якої немає інвалідності, але яка виховує дитину з інвалідністю, а також незабезпечення розумного пристосування.

Розумне пристосування у зв'язку з працевлаштуванням може означати коригування процесу наймання персоналу, наприклад, задоволення вимог кандидата щодо доступності під час співбесіди, пристосування до робочих приміщень або процедур, наприклад надання можливості особі працювати за гнучким гра-

⁹⁶ Організація Об'єднаних Націй, Конвенція про права осіб з інвалідністю, 13 грудня 2006 р., статті 27(1)(а-к). Див. за посиланням: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/ConventionRightsPersonsWithDisabilities.aspx>

⁹⁷ Там само, стаття 2.

фіком або у відповідних випадках - вдома, вжиття заходів для захисту особи від утисків або стереотипних суджень з боку колег по роботі шляхом забезпечення навчання персоналу та запровадження безпечних процедур подання скарг.

Жінки з інвалідністю стикаються з більшістю тих самих проблем, які відчувають на собі всі жінки, зокрема відсутність рівного доступу до працевлаштування, утиски на роботі та менша заробітна плата. При цьому вони часто опиняються у подвійно несприятливому становищі внаслідок того, що їм важче зберегти роботу, вони несуть додаткові витрати у зв'язку з інвалідністю і не мають контролю над власним майном або фінансами через правові обмеження, які часто вводяться щодо людей з інвалідністю. Жінок з інвалідністю стабільно мало у всіх категоріях сфери зайнятості, особливо на керівних посадах, а достовірні дані про рівень зайнятості жінок з інвалідністю нерідко відсутні.⁹⁸ Звернення за правовим захистом від дискримінації часто неможливе для жінок з інвалідністю через дискримінаційне ставлення, внаслідок якого їхні вимоги відхиляються, а також через наявні фізичні, інформаційні та комунікаційні бар'єри.⁹⁹

Визнаючи подвійний тягар дискримінації, з яким стикаються жінки з інвалідністю у сфері зайнятості, Комітет CEDAW рекомендував Україні: «Активізувати зусилля зі створення сприятливих умов для от-

*римання жінками економічної незалежності, у тому числі шляхом підвищення рівня поінформованості роботодавців з державного і приватного секторів економіки про заборону дискримінації жінок у сфері зайнятості, у тому числі жінок з інвалідністю, а також всіляко сприяти входженню жінок у формальну економіку, у тому числі шляхом надання професійно-технічної освіти».*¹⁰⁰

Далі Комітет рекомендує: «Активізувати зусилля з надання жінкам, постраждалим від конфлікту, у тому числі жінкам з інвалідністю, вдовам і жінкам, які очолюють домогосподарства, стійких економічних можливостей, а також ефективно вирішувати всі перешкоди на шляху забезпечення справедливої участі жінок на ринку праці».¹⁰¹

Комітет з прав осіб з інвалідністю повторює ці рекомендації, пропонуючи, в свою чергу, «*посилити ініціативи для бізнесу та державного сектору щодо працевлаштування осіб з інвалідністю*».¹⁰²

Більшість інших рекомендацій Комітету CEDAW, що стосуються сфери зайнятості, також мають безпосереднє відношення до жінок та дівчат з інвалідністю, наприклад щодо підсилення законодавства шляхом введення визначення поняття домагань на робочому місці та положення про їх заборону, або покращення доступу жінок та дівчат до інформаційних технологій.

⁹⁸ A/HRC/22/25 Тематичне дослідження щодо роботи і працевлаштування осіб з інвалідністю, Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (17 грудня 2012 р.), пункт 24. Див. за посиланням: https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session22/A-HRC-22-25_en.pdf

⁹⁹ CRPD/C/GC/3, Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю, Загальний коментар № 3, стаття 58: Жінки та дівчата з інвалідністю. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/3&Lang=en

¹⁰⁰ CEDAW/C/UKR/CO/8 Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (3 березня 2017 р.), пункт 37(а). Див. за посиланням: <https://digitallibrary.un.org/record/1286284?ln=en>

¹⁰¹ Там само, пункт 37(f).

¹⁰² CRPD/C/LUX/CO/1 Заклучні зауваження до першої доповіді України, Комітет з прав осіб з інвалідністю (2 жовтня 2015 р.), пункт 51. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/UKR/CO/1&Lang=En

Аналіз рекомендацій, наданих договірними органами ООН з прав людини іншим країнам, був би корисним для використання при розробці відповідних заходів в Україні. Наприклад, Комітет з прав осіб з інвалідністю неодноразово рекомендував прийняти стратегії для забезпечення зайнятості на відкритому ринку праці осіб з інвалідністю, особливо жінок, у відповідності до ЦСР 8.5: «До 2030 року забезпечити повну і продуктивну зайнятість та гідну працю для всіх жінок і чоловіків, у тому числі молодих людей та осіб з інвалідністю, і рівну оплату за працю рівної цінності». Ці рекомендації передбачали забезпечення розумного пристосування, гнучкого графіку роботи, належного навчання по роботі та заходів для запобігання утискам та іншим формам дискримінації на роботі, включаючи перехресну дискримінацію (Канада 2017 рік¹⁰³, Оман 2018 рік¹⁰⁴), або стимулювання самозайнятості жінок з інвалідністю (Люксембург 2017 рік¹⁰⁵).

Підсумовуючи вищесказане, для ефективного виконання зобов'язання щодо забезпечення права жінок з інвалідністю на працевлаштування передбачає, щонайменше, впровадження наступних заходів:

- прийняття ефективної законодавчої бази, у якій передбачається заборона всіх форм дискримінації, включаючи утиски та відмову у розумному пристосуванні при найманні на роботу, збереженні робочого місця, у просуванні по службі та в умовах праці, а також забезпечення справедливих та рівних прав на

відпустку для жінок з інвалідністю та матерів, які виховують дітей з інвалідністю;

- скасування законодавства, яке включає такі положення щодо вад здоров'я людини, як «придатність до роботи» або згідно з якими жінки з інвалідністю не допускаються до певних категорій роботи;
- запровадження відповідних політик та програм, у тому числі програм позитивних дій, стимулювання, надання технічної та фінансової допомоги роботодавцям та підприємцям з інвалідністю;
- прийняття національної стратегії у сфері зайнятості, яка передбачає забезпечення зайнятості жінок з інвалідністю у державному і приватному секторі.

Громадські організації, жіночі групи та організації, що працюють у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, можуть підтримати виконання цих рекомендацій шляхом наступних дій:

- підвищення обізнаності жінок з інвалідністю, роботодавців, державних службовців, центрів зайнятості, профспілок та широкої громадськості щодо права жінок з інвалідністю на працевлаштування, заходів щодо ліквідації всіх форм дискримінації, включаючи утиски та відмову у розумному пристосуванні на роботі;
- використання позитивного досвіду працевлаштування жінок з інвалідністю в рамках надання технічної допомоги та інформування про стратегії забезпечення

¹⁰³ CRPD/C/CAN/CO/1 Заключні зауваження до першої доповіді Канади, Комітет з прав осіб з інвалідністю. Див. за посиланням: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhshFUyVCoX405cFaiGbrlB87R7e4hNB%2fgZKnTAU8BqK7FKCyFSQGUzS4dK-wSRSD%2fCPUoSzW7oP9OI5lweGr%2br%2b4BxfPepTr81TRWwh5sMLV0>

¹⁰⁴ CRPD/C/OMN/CO/1 Заклучні зауваження до першої доповіді Оману, Комітет з прав осіб з інвалідністю.. див. за посиланням: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRPD/Shared%20Documents/OMN/CRPD_C_OMN_CO_1_30557_E.docx

¹⁰⁵ CRPD/C/LUX/CO/1 Заклучні зауваження до першої доповіді Люксембургу, Комітет з прав осіб з інвалідністю. див. за посиланням: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsvP%2bdTiDrgtVuqxAW%2b69tiKIXBKWmNQXT%2fmo%2fEYFUOn-by%2frpQIV67BUhoNbCdpCAC7SIOMvANSJafd2PwWE94Ei7KuLj0qhi2PXCwnuevVb>

- моніторинг, виявлення та доведення до відома громадськості випадків дискримінаційного відношення до жінок з інвалідністю у сфері зайнятості;
- підтримка жінок, які при працевлаштуванні зіткнулися з дискримінацією за ознаками статі та інвалідності, у тому числі захист їх прав у комітетах з вирішення трудових спорів та судах;
- підтримка підприємництва жінок з інвалідністю шляхом організації тренінгів, надання доступних приміщень, комунікаційних платформ та підтримки у догляді за дітьми.

РІВНИЙ ДОСТУП ДО ПОСЛУГ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Згідно зі статтею 12 Конвенції CEDAW забороняється будь-яка дискримінація жінок у галузі охорони здоров'я, з тим щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок доступ до медичного обслуговування, зокрема в тому, що стосується планування розміру сім'ї. Згідно з цією статтею держави-учасниці зобов'язані забезпечити жінкам відповідне обслуговування в період вагітності, пологів і післяпологовий період, надаючи, коли це необхідно, безплатні послуги, а також відповідне харчування в період вагітності та грудного вигодовування.

У Конвенції про права осіб з інвалідністю право на охорону здоров'я для осіб з інвалідністю розглядається в більш широкому контексті: у статті 25 підтверджується право всіх осіб з інвалідністю на найбільш досяжний рівень здоров'я без дискримінації за ознакою інвалідності. Це передбачає надання того самого набору, якості і рівня безплатних або недорогих послуг і програм з охорони здоров'я, що й іншим особам, а також надання послуг у сфері охорони здоров'я, які необхідні особам

з інвалідністю безпосередньо з причини їхньої інвалідності. У Конвенції міститься конкретний заклик до послуг у сфері охорони здоров'я, які враховують ґендерну специфіку та включають послуги у сфері сексуального та репродуктивного здоров'я.¹⁰⁶

Це положення є важливим для жінок та дівчат з інвалідністю, які протягом довгого часу відчують на собі вплив стереотипних уявлень стосовно своєї сексуальності та репродуктивних прав, коли їм відмовляють у реалізації їх права на материнство або перешкоджають у реалізації такого права, їм не надається доступна інформація щодо охорони материнства, засобів контрацепції, планування сім'ї, хвороб, що передаються статевим шляхом, ВІЛ, безпечних абортів, репродуктивних функцій та онкопатології репродуктивних органів. Все це збільшує небезпеку сексуального насильства, особливо для жінок з вадами розумового розвитку, глухих і глухонімих жінок. Недоступність медичного обладнання, наприклад, мамографів та ліжок для гінекологічного обстеження, а

¹⁰⁶ Організація Об'єднаних Націй, Конвенція про права осіб з інвалідністю, стаття 25 (а) та (b). <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/optional-protocol-to-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

також відсутність доступного та безпечного транспорту для перевезення їх до закладів охорони здоров'я створює небезпеку виключення жінок з фізичними вадами з медичного обслуговування.¹⁰⁷

У Конвенції з прав осіб з інвалідністю особлива увага приділяється етичним стандартам охорони здоров'я та передбачається вимога до медичних працівників надавати особам з інвалідністю якісні медичні послуги на основі вільної та поінформованої згоди.¹⁰⁸ Це положення було додано з тим, щоб відобразити поширеність примусових втручань, таких як стерилізація, аборти, контрацепція, нанесення каліцтва жіночим геніталіям, хірургічна

операція без згоди або медичні процедури, які проводяться з інтерсексуальними дітьми, примусове утримання в медичному закладі, яке застосовується до жінок з інвалідністю, зокрема з розумовими вадами та психосоціальними розладами.¹⁰⁹

Спеціальний доповідач ООН з прав осіб з інвалідністю повторює занепокоєння щодо сексуальних і репродуктивних прав дівчат і жінок з інвалідністю та підкреслює важливість створення відповідної нормативно-правової основи, розширення прав та можливостей жінок і дівчат з інвалідністю та коригування ставлення медичних працівників та постачальників послуг.¹¹⁰

Дані моніторингу, проведеного неурядовими організаціями у 2011 році, у тому числі ГО «Берегиня», Автономна Республіка Крим, підтвердили, що жінки з інвалідністю стикалися зі значними проблемами у сфері охорони здоров'я¹¹¹:

- 65% жінок з інвалідністю відвідують поліклініку менш ніж один раз на рік;
- 11% з них займаються самолікуванням
- 13,3% жінок з інвалідністю відзначили некоректну поведінку і висловлювання лікаря на свою адресу
- 18,9% лікарів відзначили, що огляд таких жінок викликає у них труднощі
- 76% жінок відзначили відсутність ліфту і знаходження кабінету гінеколога вище першого поверху;
- 100% жінок з інвалідністю не задоволені доступністю медичного обслуговування у своєму районі чи місті.

¹⁰⁷ CRPD/C/GC/3, Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю, Загальний коментар № 3, пункти 39-42: Жінки та дівчата з інвалідністю. див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/3&Lang=en

¹⁰⁸ Організація Об'єднаних Націй, Конвенція про права осіб з інвалідністю, стаття 25(d). <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/optional-protocol-to-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

¹⁰⁹ CRPD/C/GC/3, Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю, Загальний коментар № 3, пункт 44: Жінки та дівчата з інвалідністю. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/3&Lang=en

¹¹⁰ Сексуальне і репродуктивне здоров'я та права дівчат і молодих жінок з інвалідністю, (14 липня 2017 р.) пункт 61. Див за посиланням: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/A_72_133_EN.docx

¹¹¹ CRPD/C/GC/3, UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment #3, Paras 39-42: Women and girls with disabilities. Available at: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/3&Lang=en

Ці дані підтверджують відсутність необхідних умов у закладах охорони здоров'я, що перешкоджає наданню якісних послуг жінкам з інвалідністю.

В Україні не існує жодної жіночої консультації, яка була б архітектурно доступною для жінки на інвалідному візку, мала доступний вхід, сучасне медичне обладнання, зручне для жінки з проблемами опорно-рухового апарату. Жінки з порушеннями зору не мають можливості орієнтуватися в лікарнях без супроводжуючого - не існує елементів доступності для незрячих

людей; для жінок з втратою слуху існує велика проблема спілкування з

лікарями. Пологові будинки є тотально недоступними: входи, палати, санвузли, відсутні ліфти.

Як Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, так і Комітет з прав осіб з інвалідністю відзначили особливі труднощі, які відчувають на собі жінки та дівчата з інвалідністю щодо доступу до медичного обслуговування в Україні. У 2015 році Комітет з прав осіб з інвалідністю висловив занепокоєння щодо обмеженого доступу жінок та дівчат з інвалідністю до інформації про сексуальне та репродуктивне здоров'я та планування сім'ї. Комітет рекомендує Україні вжити заходів для вирішення цих проблем як у міській, так і в сільській місцевості.¹¹² У 2017 році Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок у своїх Заключних зауваженнях висловив

аналогічні побоювання щодо відсутності доступу жінок з інвалідністю до послуг охорони здоров'я, а також щодо загальної недостатності бюджетних асигнувань на медичні послуги, лікування захворювань, які можна попередити, та запобігання зловживанню психоактивними речовинами серед усіх жінок.

Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок рекомендував Україні вжити наступних заходів, які б, зокрема, принесли користь жінкам з інвалідністю:

- скасувати практику примусової стерилізації без вільної та поінформованої згоди жінок з інвалідністю та забезпечити засоби правового захисту для осіб, що постраждали від примусової стерилізації;
- забезпечити належні бюджетні асигнування на послуги охорони здоров'я та покращити доступ жінок до високоякісних медичних послуг охорони здоров'я та супутніх послуг;
- забезпечити рівний доступ та наявність мамографів та послуг з обстеження жінок на всій території;
- активізувати реалізацію стратегій боротьби з ВІЛ/СНІД, зокрема, прийомів профілактики захворювання, та продовжувати надавати безкоштовну антиретровірусну терапію всім жінкам з ВІЛ/СНІД; активізувати стратегії боротьби з алкоголізмом та наркоманією серед жінок;
- забезпечити ефективний доступ жінок і дівчат до інформації про охо-

¹¹² Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю, "Загублені" права...Альтернативний звіт громадських організацій щодо виконання Конвенції ООН про права людей з інвалідністю", (Україна, 2012 рік) стор. 18. Див. за посиланням https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRPD/Shared%20Documents/UKR/INT_CRPD_NGO_UKR_15595_E.doc

рону здоров'я та недорогих послуг, зокрема, стосовно репродуктивного здоров'я та методів контрацепції, забезпечити збір дезагрегованих даних та підготовку медичних працівників та фахівців сфери охорони здоров'я, особливо у сільській місцевості

Заключні зауваження, які Комітет з прав осіб з інвалідністю надав у 2015 році, включали такі рекомендації:

- забезпечити рівний доступ усіх осіб з інвалідністю до своєчасної та якісної медичної допомоги як у сільських, так і у міських районах, у тому числі шляхом надання доступу до медикаментів та реабілітаційних послуг, а також надання інформації та послуг

На додаток до цих рекомендацій, наданих конкретно Україні, уряд може використувати актуальні рекомендації, які Комітет з прав осіб з інвалідністю надав іншим країнам, наприклад, Чорногорії (2017 р.):

47. Комітет рекомендує державі-учасниці запровадити всі необхідні законодавчі та регулятивні заходи, ухвалити плани дій та виділити достатні ресурси для їх виконання з метою забезпечення наступного:

- a. доступу всіх осіб з інвалідністю до своєчасних та якісних медичних послуг, у тому числі на місцевому рівні;
- b. повної доступності для людей з інвалідністю послуг та інформації щодо сексуального і репродуктивного здоров'я, у тому числі за рахунок збільшення кількості доступних гінекологічних крісел та забезпечення

з питань сексуального і репродуктивного здоров'я та планування сім'ї, особливо жінкам і дівчатам з інвалідністю;

- забезпечити ефективний доступ до медичної інформації та забезпечити доступність (медичних) послуг для жінок і дівчат, зокрема, щодо репродуктивного здоров'я;
- забезпечити підготовку медичних працівників, у тому числі у сільській місцевості та в закладах інтернатного типу. Ця інформація повинна бути наявна у доступних форматах, включаючи альтернативні форми надання інформації (шрифт Брайля, мова жестів, легкий для розуміння формат), щоб охопити жінок та дівчат з інвалідністю.

ня надання всім жінкам і дівчатам з інвалідністю достатньої інформації щодо їхніх сексуальних та репродуктивних прав, у доступних формах та за допомогою альтернативних методів комунікації;

- c. повної заборони примусової стерилізації за будь-яких обставин;
- d. забезпечення підготовки фахівців у сфері загального медичного обслуговування з питань прав, закріплених у Конвенції, яка передбачає навчання щодо права на вільну та поінформовану згоду, з особливим акцентом на питаннях розумного пристосування,

а також проведення такого навчання особами з інвалідністю та їхніми представницькими організаціями;

- е. забезпечення надання всіх медичних послуг особам з інвалідністю, у тому числі всіх послуг з охорони психічно-

го здоров'я, на основі вільної та поінформованої згоди відповідної особи, забезпечення чіткої заборони щодо надання згоди третьою особою та покарання за виконання будь-яких дій без вільної поінформованої згоди пацієнта.¹¹³

Громадські організації, жіночі групи та організації, що працюють у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, можуть співпрацювати з державними установами у виконанні цих рекомендацій шляхом наступних дій:

- надання інформації щодо прав жінок і дівчат з інвалідністю та фізичного і психічного здоров'я жінок у доступних форматах, включаючи шрифт Брайля, мову жестів та легку для розуміння мову (у співпраці з державними органами та постачальниками медичних послуг);
- організація інформаційно-просвітницьких заходів для інформування жінок і дівчат з інвалідністю про їхнє право на здоров'я, наявні ресурси, доступні та недорогі заклади охорони здоров'я;
- забезпечення охоплення цими заходами жінок і дівчат, які проживають в закладах інтернатного типу;
- консультування працівників місцевих органів влади та установ, які надають медичні послуги, щодо стандартів доступності закладів охорони здоров'я та участі в місцевих комітетах з питань доступності;
- забезпечення підготовки медичних працівників стосовно застосування у сфері охорони здоров'я підходу до інвалідності, що базується на правах людини, наприклад, принцип поінформованої згоди тощо;
- моніторинг надання медичних послуг жінкам і дівчатам з інвалідністю та збір інформації про виявлені порушення у цій сфері.

ПІДВИЩЕННЯ ПОІНФОРМОВАНOSTI ПРО СЕКСУАЛЬНІ ТА РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ЖІНОК З ВАДАМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ В КОЛУМБІЇ

PROFAMILIA, тнайбільша компанія-постачальник медичних послуг у сфері сексуального та репродуктивного здоров'я в Колумбії, неодноразово отримувала запити від опікунів жінок з розумовими вадами та

психосоціальними розладами щодо їх стерилізації, які аргументували це тим що таким чином ці жінки будуть «захищені» від сексуальної наруги або насильства. Таке ж хибне уявлення було поширеним і серед

¹¹³ CRPD/C/MNE/CO/1 Заключні зауваження до першої доповіді Чорногорії, Комітет з прав осіб з інвалідністю (22 вересня 2017 р.) Див. за посиланням: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsrw3j2oJ%2bG1boyisAHzPAx%2f-WwPAjO0B7RMgwj%2brLdEMt1e4Ppu5TjBLMMR2qUGd9d2GhNd5CvW3v8dmUrNKyYnmz%2bWYuM%2bePMRrHTMT%2f616T>

медичних працівників. Проте загалом ризику зазнати сексуального насильства для жінок і дівчат, які пройшли стерилізацію, були вищими. Отже, практика примусової стерилізації була досить поширеною.

У консультативній співпраці з організаціями осіб з інвалідністю і юридичною клінікою Університету Лос-Андеса та на підставі положення Конвенції про права осіб з інвалідністю, а саме щодо правоздатності та захисту фізичної цілісності особи з інвалідністю, компанія PROFAMILIA та її партнери запровадили низку стратегічних заходів, зокрема:

- проведення інформаційно-просвітницьких заходів, орієнтованих на фахівців сфери охорони здоров'я, працівників судових органів, членів сімей осіб з інвалідністю та власне на самих осіб з інвалідністю;
- проведення тренінгів для жінок та дівчат з інвалідністю щодо їх репродуктивних прав та здоров'я, які орієнтовані також на їхні сім'ї;
- сприяння автономії та повага до бажань та уподобань жінок з інвалідністю у сфері медичних послуг щодо сексуального та репродуктивного здоров'я;
- оскарження в юридичному порядку правових норм щодо системи опікунства та примусової стерилізації;
- внесення змін і доповнень до постанови Міністерства охорони здоров'я щодо протоколів та реєстрації практики стерилізації осіб з інвалідністю.

Як наслідок, підвищилася поінформованість фахівців медичної сфери, особливо тих, які надають послуги в сфері сексуального та репродуктивного здоров'я, стосовно того, що стерилізація не є рішенням, яке може запобігти сексуальній нарузі та насильству щодо жінок та дівчат з інвалідністю.

Крім того, примусова стерилізація жінок і дівчат з інвалідністю, які були визнані юридично недієздатними, може здійснюватися лише за наказом судді.

Фахівці судової системи та системи охорони здоров'я тепер краще поінформовані про сексуальні та репродуктивні права дівчат і жінок з інвалідністю, а також про те, що приведення законодавства у відповідність до Конвенції про права осіб з інвалідністю потребує відновлення повної правоздатності всіх осіб з інвалідністю.

Проте найголовніше те, що самі жінки і дівчата та їхні сім'ї отримали інформацію, у тому числі про способи захисту від сексуального насильства без проведення незворотної медичної процедури.¹¹⁴ Загалом, цей процес призвів до зменшення кількості випадків проведення стерилізації жінок з інвалідністю в Колумбії.

«До мене ніколи не дослухалися, не приймали мене до уваги. Ніхто питав мене, що я думаю. Але тепер я знаю, що можу сказати те, що думаю, і якщо мені не подобається те, що відбувається, я можу про це сказати». Соня Рестрепо, молода жінка з порушенням інтелектуального розвитку, учасниця адвокаційної кампанії в Колумбії.¹¹⁵

¹¹⁴ Досягнення результатів. Пітримка правової обізнаності в Колумбії. Див. за посиланням: <https://www.makingitwork-crpd.org/index.php/our-work/good-practices/advocacy-legal-education-colombia>

¹¹⁵ Там само

ЛІКВІДАЦІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ В ЕКОНОМІЧНОМУ ТА СОЦІАЛЬНОМУ ЖИТТІ

Згідно зі статтею 13 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок заборонено дискримінацію щодо жінок в інших сферах економічного та соціального життя, з тим щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок рівні права, зокрема: право на сімейну допомогу, право на одержання позик, застав під нерухоме майно та інших форм фінансового кредиту, право брати участь у заходах, пов'язаних з відпочинком, заняттям спортом та в усіх галузях культурного життя.

Сфера дії цієї статті частково пов'язана зі статтями 12, 28 і 30 Конвенції про права осіб з інвалідністю. Дійсно, захист права на володіння або успадкування майна, контроль над власними фінансовими справами або рівне право на одержання позик, застав під нерухоме майно та інших форм фінансового кредиту є надзвичайно важливим для жінок з інвалідністю, які часто позбавлені цих прав внаслідок існування в патріархальних системах механізмів субститутивного прийняття рішень за таких жінок іншими особами.¹¹⁶

Внаслідок дискримінації, якої жінки з інвалідністю зазнавали протягом усієї історії людства, їх дуже багато серед бідних людей, вони позбавлені можливості отримувати доходи і тому їх потреби мають бути належним чином відображені в

програмах соціального захисту населення та зменшення бідності¹¹⁷. Особливо це стосується літніх жінок з інвалідністю, жінок, які належать до спільноти ЛГБТІК, або жінок, які проживають у сільській місцевості. В результаті того, що жінки і дівчата з інвалідністю загалом не помічаються та піддаються стигматизації в суспільстві, вони часто залишаються ізольованими, не приймаючи участі в культурному житті, заходах, пов'язаних з відпочинком і спортом, що ще більше увічнює їхню ізоляцію.

Реалізація жінками з інвалідністю свого права на участь у заходах, пов'язаних з відпочинком, заняттям спортом та в культурному житті, яке захищається у статті 13 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, часто залежить від усунення бар'єрів- фінансових, архітектурних чи бар'єрів ставлення. Комітет з прав осіб з інвалідністю дає чіткі рекомендації Україні щодо подолання підвищеного ризику бідності осіб з інвалідністю шляхом перегляду бюджетних асигнувань та збільшення пенсії по інвалідності¹¹⁸, а також покращення доступності книг та інших авторських творів для осіб з інвалідністю шляхом ратифікації Марракешського договору про полегшення доступу до опублікованих творів для незрячих осіб, осіб з порушеннями зору та іншими обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації.¹¹⁹

¹¹⁶ CRPD/C/GC/3, Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю, Загальний коментар № 3, пункт 51: Жінки та дівчата з інвалідністю. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/3&Lang=en

¹¹⁷ Там само, пункт 59.

¹¹⁸ CRPD/C/UKR/CO/1, Заключні зауваження до першої доповіді України, Комітет з прав осіб з інвалідністю (2 жовтня 2015 р.), пункт 53. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/UKR/CO/1&Lang=en

¹¹⁹ Там само, пункт 59.

Для реалізації жінками та дівчатами з інвалідністю права на рівність в економічному та соціальному житті Україні пропонується¹²⁰:

- створити сприятливі умови для отримання жінками економічної незалежності, в тому числі шляхом підвищення рівня поінформованості роботодавців з державного і приватного секторів економіки про заборону дискримінації жінок у сфері зайнятості, в тому числі жінок з інвалідністю, а також всіляко сприяти входженню жінок у формальну економіку;
- прийняти комплексні стратегії та програми щодо захисту прав жінок і дівчат з інвалідністю, забезпечивши їм рівний доступ до соціального забезпечення і сприяти їх автономії та доступу до громадських послуг;
- замінити закон про опіку та психічне здоров'я супортивними механізмами прийняття рішень, скасувати будь-яке позбавлення правоздатності, як повністю, так і частково, стосовно всіх осіб з інвалідністю¹²¹, таким чином даючи можливість всім жінкам з інвалідністю вільно приймати рішення щодо свого життя і розпоряджатися своїм доходом;
- покращити доступ жінок та дівчат до інформаційних технологій шляхом залучення їх до програм комп'ютерної грамотності та забезпечення їм доступу до нових технологій;

- забезпечити жінкам, які постраждали від конфлікту, включаючи жінок з інвалідністю, стабільні економічні можливості та ефективно усунути всі перешкоди для справедливої участі жінок на ринку праці.

Громадські організації, жіночі групи та організації, що працюють у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, можуть співпрацювати з державними установами у виконанні цих рекомендацій шляхом наступних дій:

- розробка моделей економічної підтримки жінок з інвалідністю, у тому числі шляхом сприяння підприємництву жінок з інвалідністю та їх доступу до фінансових механізмів;
- пропагування доступності програм зменшення бідності та соціальної допомоги для всіх жінок з інвалідністю, у тому числі жінок, які піддаються ризику виключення за ознакою віку, сексуальної орієнтації, міграційного статусу чи статусу внутрішньо переміщеної особи, а також інших факторів;
- проведення перевірок гендерної доступності культурних і спортивних об'єктів і закладів;
- сприяння доступу дівчат та жінок з інвалідністю до послуг у сфері відпочинку, туризму, спорту, а також доступ до культурних творів, телевізійних програм, театру в доступних форматах.

¹²⁰ CEDAW/C/UKR/CO/8 Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (3 березня 2017 р.). Див. за посиланням: <https://digitallibrary.un.org/record/1286284?ln=en>

¹²¹ CRPD/C/UKR/CO/1, Заключні зауваження до першої доповіді України, Комітет з прав осіб з інвалідністю (2 жовтня 2015 р.). Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/UKR/CO/1&Lang=En

РІВНИЙ ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ

Згідно зі статтею 15 Конвенції CEDAW за жінками визнається рівність з чоловіками перед законом. Держава повинна надати жінкам правоздатність, ідентичну тій, яка надається чоловікам, і однакові можливості реалізації цієї правоздатності. Жінкам забезпечуються рівні права укладати договори і розпоряджатися майном, а також рівне ставлення до них на всіх етапах процедури в судах та трибуналах.

Згідно з цією статтею, держава надає чоловікам і жінкам однакові права щодо законодавства, яке стосується пересування осіб і свободи вибору місця проживання та фактичного місцеперебування.

У загальній рекомендації № 33 Комітету CEDAW інвалідність визнається однією з підстав для перекресної або комбінованої дискримінації, поряд з такими факторами як етнічна/расова приналежність, соціально-економічне становище, мова, вік, проживання у міській/сільській місцевості, що ускладнює доступ жінок з цих груп до правосуддя¹²². У ній також відзначається шість взаємопов'язаних і важливих компонентів - здатність надання захисту в судовому порядку, доступ, доступність, належна якість, підзвітність систем правосуддя та надання засобів правового захисту потерпілим - все це необхідно для забезпечення доступу до правосуддя.

Комітет визнає, що основні елементи цього підходу мають універсальне значення та підлягають негайному застосуванню з боку держави¹²³. Щодо питання доступності систем правосуддя, Комітет конкретно вимагає, щоб держави приділяли особливу увагу доступу жінок з інвалідністю до систем правосуддя, рекомендуючи низку заходів для усунення бар'єрів - фізичних, економічних, інформаційних тощо.¹²⁴

Ці питання повторюються у низці положень Конвенції про права осіб з інвалідністю, включаючи статті 12, 13 та 18. Основною статтею є стаття 12, у якій передбачається право всіх осіб з інвалідністю на рівність перед законом і підтверджується, що всі жінки та чоловіки з інвалідністю мають повну правоздатність у всіх аспектах життя, включаючи право голосувати, право на шлюб, право на створення сім'ї, право виступати в якості свідка та право управляти своїми активами і майном. Повна реалізація правоздатності дає можливість жінкам з інвалідністю здійснювати фінансові операції, безпосередньо (а не через опікуна) отримувати пенсію по інвалідності, приймати рішення про кількість дітей та інтервали між їхнім народженням, а також приймати стратегічні рішення, покладаючись, якщо і коли це необхідно, на допомогу вільно обраної особи, чия робота полягає в тому,

¹²² Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, Загальна рекомендація № 33 "Про доступ жінок до правосуддя", 2015 рік, пункт 8, стор. 4. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/CEDAW_GC_33_7767_E.pdf

¹²³ Там само, пункт 14, стор. 5

¹²⁴ Там само, пункт 17, стор. 7-8

щоб діяти згідно з бажанням і уподобаннями жінки.

Головна рекомендація Комітету з прав осіб з інвалідністю щодо осіб з інвалідністю, позбавлених права на прийняття рішень у фінансових питаннях внаслідок позбавлення правоздатності - невідкладно скасувати закони про опіку та замінити їх суппортивними системами, які передбачають надання допомоги особам з інвалідністю у прийнятті рішень. Україна отримала таку рекомендацію в 2015 році:

27. Комітет закликає державу-учасницю замінити закон про опіку та психічне здоров'я суппортивними механізмами прийняття рішень, скасувати будь-яке позбавлення правоздатності, як повністю, так і частково, стосовно всіх осіб з інвалідністю. Комітет також рекомендує державі-учасниці привести положення свого законодавства у повну відповідність зі статтею 12 Конвенції, як це детально викладено в Загальному коментарі №1, і визнати повну правоздатність всіх осіб з усіма видами інвалідності.¹²⁵

Використання жінкою своєї повної правоздатності сприятиме її ефективнішому доступу до правосуддя для захисту своїх прав. Проте у Конвенції про права осіб з інвалідністю визнається, що жінки з інвалідністю все ще стикаються з низкою бар'єрів у доступі до правосуддя через такі фактори як шкідливі стереотипи та упередження щодо їхньої спроможності, дискримінація,

недоступність, відсутність процедурних умов та розумних пристосувань, наявність складних або принижуючих гідність процедур повідомлення, страх відплати.¹²⁶

У 2015 році Комітет з захисту прав осіб з інвалідністю з занепокоєнням зауважив, що система правосуддя в Україні є значною мірою недоступною для осіб з інвалідністю внаслідок недоступності будівель та інформації, невідповідності фахівців та відсутності пристосувань. У зв'язку з цим він рекомендував Україні: «[...] забезпечити рівний доступ до судових та адміністративних процедур для всіх осіб з інвалідністю, включаючи доступ до приміщень суду для осіб з фізичними вадами та доступ до документів у доступних форматах. Комітет також рекомендує державі-учасниці забезпечити підготовку суддів, співробітників поліції, посадових осіб пенітенціарної системи та інших працівників системи правосуддя щодо прав, закріплених у Конвенції про права осіб з інвалідністю».¹²⁷

У 2017 році Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок додав до моментів, що викликають стурбованість, загрозиливу ситуацію з корупцією в системі правосуддя, відсутність правової допомоги та юридичну безграмотність багатьох жінок, рекомендуючи терміново усунути ці бар'єри.

Обидва договірні органи з прав людини спільно рекомендували Україні:

- ініціювати повний перегляд законо-

¹²⁵ CRPD/C/LUX/CO/1 Заключні зауваження до першої доповіді України, Комітет з прав осіб з інвалідністю (2 жовтня 2015 р.), пункт 27. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/UKR/CO/1&Lang=en

¹²⁶ CRPD/C/GC/3, Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю, Загальний коментар № 3, пункт 52: Жінки та дівчата з інвалідністю. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/3&Lang=en

¹²⁷ CRPD/C/LUX/CO/1, Заклучні зауваження до першої доповіді України, Комітет з прав осіб з інвалідністю (2 жовтня 2015 р.), пункти 28-29. Див. за посиланням: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/UKR/CO/1&Lang=en

давства, щоб замінити закон про опіку та психічне здоров'я суппортивними механізмами прийняття рішень, скасувати будь-яке позбавлення правоздатності, як повністю, так і частково, стосовно всіх осіб з інвалідністю;

- забезпечити рівний доступ всіх жінок і чоловіків з інвалідністю до судових та адміністративних процедур, включаючи доступ до приміщень суду для осіб з фізичними вадами та доступ до документів у доступних форматах;
- забезпечити підготовку суддів, співробітників поліції, посадових осіб пенітенціарної системи та інших працівників системи правосуддя щодо прав, закріплених у Конвенції про права осіб з інвалідністю та Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок;
- забезпечити розробку механізмів надання безоплатної правової допомоги для полегшення доступу до правосуддя маргіналізованих груп, у тому числі жінок з інвалідністю;
- запровадити процедури розслідування сексуального насильства, які б враховували ґендерні аспекти; забезпечити проведення підготовки та прийняття кодексів та протоколів поведінки, у яких будуть враховані ґендерні аспекти, для поліції та військових; зміцнювати потенціал працівників судових органів з метою забезпечення їх незалежності, неупередженості та добросовісності;
- боротися з корупцією, продовжувати реформування та зміцнення судової системи, у тому числі шляхом систематичного підвищення рівня знань суддів, прокурорів, адвокатів, співробітників поліції та інших правоохоронних органів з питань Конвенції про ліквідацію

всіх форм дискримінації щодо жінок, Загальних рекомендацій Комітету та його правової практики відповідно до Факультативного протоколу;

- усунути будь-які можливі бар'єри для доступу жінок до правосуддя, у тому числі шляхом забезпечення безоплатної правової допомоги та скасування судових зборів для жінок, які не мають достатніх коштів;
- виділити достатні ресурси на фонд правової допомоги, а також неурядовим організаціям, які сприяють доступу жінок до правосуддя;
- вирішувати проблему юридичної неграмотності жінок з інвалідністю, надаючи їм доступну інформацію у відповідному форматі про їхні права, доступну правову допомогу та підтримку, з тим щоб вони могли відстоювати свої права;
- забезпечити обов'язкові програми з проведення тренінгів для підвищення рівня знань суддів, прокурорів, співробітників поліції та інших правоохоронних органів щодо строгого застосування законодавства, яке передбачає кримінальну відповідальність за насильство щодо жінок, а також щодо врахування ґендерних аспектів у процедурах роботи з жінками, які постраждали від насильства, особливо це стосується жінок з інвалідністю.

Громадські організації, жіночі групи та організації, що працюють у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, можуть співпрацювати з державними установами у виконанні цих рекомендацій шляхом наступних дій::

- розробка та впровадження програм сприяння правовій грамотності жінок і дівчат з інвалідністю, надання їм до-

- ступної інформації у відповідному форматі про їхні права, доступну правову допомогу та підтримку;
- пропагування практичного виконання зміненого Закону про запобігання та протидію домашньому насильству, щоб переконатися, що він реалізується на практиці для вирішення потреб жінок з інвалідністю, які постраждали від домашнього насильства;
- участь у розробці програм, які враховують ґендерні аспекти та фактор інвалідності, для підготовки суддів та співробітників правоохоронних органів;
- проведення перевірки ґендерної доступності судових установ і судів, а також судових та адміністративних процедур;
- підтримка жінок з інвалідністю шляхом надання недорогих юридичних консультацій та допомоги;
- сприяння доступу до інтернету та інформаційно-комунікаційних технологій з метою підвищення рівня доступу жінок і дівчат з інвалідністю до судової системи на всіх рівнях, у тому числі у сільській місцевості.

У своїх Заключних зауваженнях до 8-ї періодичної доповіді Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок висловив стурбованість поширеністю насильства щодо жінок у державі-учасниці, зокрема, побутового та сексуального насильства, відомості про яке залишаються заниженими, відсутністю статистичних даних з розбивкою за віком і відносинами між потерпілою особою і зловмисником. Комітет рекомендував строге застосування законодавства, яке передбачає кримінальну відповідальність за насильство щодо жінок, а також врахування ґендерних аспектів у процедурах роботи з жінками, які пережили насильство, особливо це стосується жінок з інвалідністю.

Крім того, українські громадські організації висловили стурбованість тим, що доступ жінок з інвалідністю до притулків заборонений на підставі їх інвалідності. Національна Асамблея людей з інвалідністю виступає за внесення змін до Типового положення «Про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства» з метою забезпечення доступу жінок з інвалідністю до таких притулків шляхом усунення фізичних бар'єрів та підготовки фахівців для надання послуг. 22 серпня 2018 року Кабінет міністрів затвердив нове Типове положення про притулок ¹²⁸, у якому передбачається надання всіх послуг жінкам з інвалідністю, які постраждали від домашнього насильства. Наразі, важливо забезпечити моніторинг з боку громадських організацій щодо належного виконання цього документу.

¹²⁸ Кабінет міністрів, Постанова про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі № 655 від 22 серпня 2018 р. Див. за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF>

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ОСІБ З ВАДАМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ҐЕДЕРНО-ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА В КЕНІЇ ШЛЯХОМ НАДАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ ПОСЛУГ ЮРИДИЧНОЇ ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

У Кенії, незважаючи на начебто ефективне законодавство, яке складається з Закону про сексуальні правопорушення (2006 р.) та Закону про захист від домашнього насильства (2015 р.), доступ до правосуддя та до соціальних послуг осіб, які постраждали від насильства з боку інтимних партнерів, є проблематичним. Проведене у 2013 році опитування показало, що біля 57% жінок і дівчат з вадами розумового розвитку зазнали сексуального насильства, при цьому зґвалтування було найбільш поширеною формою насильства- 15% усіх випадків.

Коаліція з питань насильства щодо жінок (COVAW), організація, яка захищає права жінок, у співпраці з Центром відновлення після ґендерного насильства при державній лікарні та волонтерською мережею адвокатів і фахівців у сфері психічного здоров'я, працювала над зміцненням спроможності системи правосуддя щодо підготовки адвокатів, прокурорів та працівників міліції. Члени сім'ї та соціальні працівники також пройшли навчання, щоб виступати в ролі посередників та допомагати потерпілим або особам з вадами розумового розвитку, які стали свідками насильства, надати докази владним органам. В рамках проекту було здійснено перегляд судових процесуальних обов'язків. Як наслідок, пропозиції щодо забезпечення розумного пристосування для осіб з вадами інтелектуального розвитку в процедурах судового розгляду кримінального провадження, надання сурдоперекладачів, надання допомоги фізичного супроводу та посередників були включені до проектів навчальних посібників для суддів, які з того часу вже були затверджені. В результаті реалізації проекту успіхом закінчився розгляд по двом випадкам вчинення сексуального насильства щодо неповнолітніх дівчат з вадами розумового розвитку, яким Коаліція з питань насильства щодо жінок надала підтримку. Наразі організація приймає участь у цивільному судовому процесі щодо притягнення до відповідальності школи та уряду за те, що вони не захистила дівчинку.

Завдяки проведеній в рамках проекту інформаційно-просвітницькій діяльності, лідери та члени громади з більшим розумінням відносяться до проблем осіб, що пережили насильство, і тепер перенаправляють нові справи партнерам проекту.

Спостерігаються й реальні зміни у ставленні з боку самої системи правосуддя. Як правило консервативні, представники судової системи та правоохоронних органів тепер краще усвідомлюють необхідність надання підтримки та розумного пристосування жінкам і дівчатам з вадами інтелектуального розвитку, які постраждали від злочинів.¹²⁹

¹²⁹ Досягнення результатів, "Підвищення рівня доступу до правосуддя для осіб з порушеннями інтелектуального розвитку, які постраждали від ґендерно-зумовленого насильства в Кенії". Див. за посиланням: <https://www.makingitwork-crpd.org/our-work/good-practices/enhancing-access-justice-gender-based-violence-survivors-intellectual>

ЛІКВІДАЦІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ У ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИНАХ

У статті 16 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок міститься заклик до держав-учасниць вжити усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок в усіх питаннях, що стосуються шлюбу та сімейних стосунків, зокрема, однакові права та обов'язки під час шлюбу і після його розірвання, в питаннях, що стосуються їхніх дітей, кількості дітей у сім'ї, а також опіки та усиновлення дітей. Жінки мають рівне право вибору прізвища, професії, заняття; однакові права щодо володіння, придбання, управління, розпорядження, користування та відчуження майна.

Конвенція про права осіб з інвалідністю містить аналогічне положення в статті 23 «Повага до дому та сім'ї», згідно з яким захищається право осіб з інвалідністю укладати шлюб і створювати сім'ю на підставі вільної та повної згоди тих, хто одружується, приймати рішення про кількість дітей та інтервали між їхнім народженням та щодо збереження репродуктивної функції нарівні з іншими. У цій самій статті також захищається право дітей не бути розлученими зі своїми батьками на підставі інвалідності одного з дітей чи одного або обох батьків, а також їхнє право виховуватися в сім'ї. Це положення доповнює стаття 18(2) «Свобода пересування та громадянство», у якій зазначається: «Діти з інвалідністю реєструються відразу після народження та з моменту народження мають право на ім'я та на набуття громадянства, а

також наскільки це можливо, право на батьківське піклування».

В Україні глибоко вкорінені патріархальні погляди та дискримінаційні стереотипи щодо ролі та обов'язків жінок і чоловіків у сім'ї, які в цілому закріплюють підпорядковане положення жінок в сім'ї та суспільстві, також впливають на жінок і дівчат з інвалідністю та перешкоджають їм у реалізації своїх прав на повагу до дому та сім'ї відповідно до Конвенції про права осіб з інвалідністю. Через загальну недоступність соціальних інфраструктур, таких як школи, лікарні, культурні заклади, матері з інвалідністю часто не в змозі брати участь у житті своїх дітей, наприклад, супроводжувати дитину під час відвідання лікаря, бути присутніми на шкільному концерті тощо.

Враховуючи, що ні Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, ні Комітет з прав прав осіб з інвалідністю не висловили конкретних рекомендацій щодо жінок та дівчат з інвалідністю стосовно шлюбу та сімейних відносин, обидва вони надають Україні корисні настанови на шляху до досягнення рівності в цій сфері, у тому числі шляхом наступних дій:

- строгого введення мінімального віку для укладення шлюбу- 18 років;
- запровадження комплексної стратегії з розрахованими на перспек-

тиву та послідовними заходами, орієнтованими на жінок і чоловіків на всіх рівнях суспільства з метою ліквідації дискримінаційних стереотипів і патріархальних поглядів щодо ролей та обов'язків жінок і чоловіків у сім'ї та суспільстві;

- недопущення використання медіації в ситуаціях домашнього насильства;
- прийняття законодавства, яке передбачає врахування проблеми ґендерно-зумовленого насильства щодо жінок у побутовій сфері під час прийняття рішень стосовно опіки над дітьми або відвідування дітей, а також підвищення рівня обізнаності працівників судової системи з питань взаємозв'язку такого насильства з розвитком дітей;
- надання необхідної підтримки сім'ям, які виховують дітей з інвалідністю, щоб гарантувати дітям з інвалідністю право виховуватися в сім'ї та право на сімейне життя.

Україні також пропонується використовувати рекомендації, надані іншим державам-учасницям Конвенції про права осіб з інвалідністю, зокрема:

- скасування будь-якого законодавства та практики, які дискримінують жінок з інвалідністю,

особливо тих, над якими оформлене опікунство, у питаннях шлюбних та сімейних відносин; забезпечення надання особам з інвалідністю інформації в доступних форматах щодо права на шлюб і створення сім'ї, включаючи інформацію про репродуктивне здоров'я та права; захист батьківських прав осіб з інвалідністю та забезпечення отримання батьками дітей з інвалідністю належної підтримки та навчання, що дозволить їм виховувати своїх дітей у сім'ї (Оман, 2018 рік).¹³⁰

Комітет закликає державу-учасницю переглянути процедури, за яких жінки з інвалідністю позбавляються материнських прав на підставі інвалідності, і повністю відновити їхні права родину та створення сім'ї, забезпечивши їм необхідну підтримку для ефективного реалізації цих прав (Сербія, 2016 рік).¹³¹

- Громадські організації, жіночі групи та організації, що працюють у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, можуть співпрацювати з державними установами у виконанні цих рекомендацій шляхом наступних дій:
- проведення доступної просвітницької діяльності серед жінок та дівчат з інвалідністю щодо їхніх прав у подружньому та сімейному житті, репродуктивної пове-

¹³⁰ CRPD/C/OMN/CO/1 Заключні зауваження щодо першої доповіді Оману, Комітет з прав осіб з інвалідністю (2 березня 2018 р.). Див. за посиланням: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRPD/Shared%20Documents/OMN/CRPD_C_OMN_CO_1_30557_E.docx

¹³¹ CRPD/C/LUX/CO/1 Заключні зауваження щодо першої доповіді Сербії, Комітет з прав осіб з інвалідністю (26 травня 2016 р.). Див. за посиланням: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsgEjn0tpN1slCSGfbZH1tmlVuXybZPbGDIZSoVtWXKinHogAw4CuBQ02nW8U1fM4OBE5zLTzBSG%2fQUlrrlwrzBGDPieX03ucOQYdVqskHoP1>

дінки та сімейної поведінки;

- проведення інформаційно-роз'яснювальних кампаній з метою усунення дискримінаційних законів та звичаїв щодо жінок у подружньому та сімейному житті;
- виявлення та інформування ши-

рокого загалу про ефективні методи підтримки сімей дітей з інвалідністю в громаді;

- моніторинг та повідомлення про випадки дискримінації щодо жінок у подружньому та сімейному житті органам та службам, передбаченим законом.

ГЛОСАРІЙ

Адвокація¹³² – громадська підтримка або рекомендації щодо прийняття певного положення чи нормативного акту.

Інвалідність¹³³ – це поняття, яке еволюціонує; інвалідність є результатом взаємодії, що відбувається між особами, які мають порушення здоров'я, і бар'єрами, зумовленими середовищем та ставленням, яка перешкоджає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими.

Дискримінація щодо жінок – це будь-яка відмінність, виключення або обмеження за ознакою статі, що мають на меті або призводять до неможливості або скасування визнання, використання або здійснення прав людини та основних свобод жінками, незалежно від їх сімейного стану, на основі принципу рівності чоловіків і жінок, у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській або будь-якій іншій сфері.¹³⁴

Дискримінація за ознакою інвалідності¹³⁵ – це будь-яка відмінність, виключення чи обмеження з причини інвалідності, що мають на меті або призводять до неможливості або скасування визнання, використання або здійснення, нарівні з іншими, всіх прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській або будь-якій іншій сфері. Вона включає всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосуванні.

Розширення прав і можливостей жінок і дівчат¹³⁶ – це поняття стосується набуття ними сили і контролю над власним життям. Воно передбачає підвищення обізнаності, розвиток впевненості в собі, розширення вибору, розширення доступу до ресурсів і контроль над ними, а також заходи, спрямовані на трансформацію структур та інституцій, які зміцнюють і закріплюють ґендерну дискримінацію і нерівність. Розширення їх прав і можливостей означає, що вони повинні не лише мати однакову спроможність (наприклад щодо освіти та здоров'я), але й мати рівний доступ до ресурсів і можливостей (таких як земля та зайнятість). Крім того, вони також повинні мати здатність користуватися цими правами, можливостями і ресурсами, а також можливість робити вибір і приймати стратегічні рішення (наприклад, такі, що надаються через можливості лідерства та участі у політичних інституціях). Крім того, ЮНЕСКО пояснює: «Ніхто не може надати іншій людині сили: лише сама людина здатна знайти в собі сили зробити вибір або висловити свою думку. Однак інституції, зокрема агенції з міжнародної

¹³² Система Uniterm Організації Об'єднаних Націй. Див. за посиланням: <https://unterm.un.org/UNTERM/Display/Record/ESCWA/NA?OriginalId=35afb1e4-0e8f-4d51-a817-2f53f3691bae>

¹³³ Організація Об'єднаних Націй, Конвенція про права осіб з інвалідністю. Див. за посиланням: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/optional-protocol-to-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

¹³⁴ Організація Об'єднаних Націй, Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок. Див. за посиланням: www.un.org/womenwatch/daw/cedaw

¹³⁵ Організація Об'єднаних Націй, Конвенція про права осіб з інвалідністю, стаття 2. Див. за посиланням: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/optional-protocol-to-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

¹³⁶ Джерела: ЮНІСЕФ, ЮНФПА, ПРООН, ООН Жінки. "ґендерна рівність, злагожденість ООН та Ви"; Офіс Спеціального радника з гендерних питань та покращення становища жінок (2001 рік) "Важливі поняття, які лежать в основі ґендерного інтегрування"; ЮНЕСКО. Набір інструментів GENIA для сприяння ґендерній рівності в сфері освіти

співпраці, можуть підтримувати процеси, що сприяють реалізації власного потенціалу у розширенні прав та можливостей окремих осіб або груп». Заходи, спрямовані на розширення прав і можливостей жінок, мають сприяти тому, щоб жінки висловлювали свої потреби і найважливіші інтереси та приймали більш активну участь у просуванні цих інтересів і потреб. Розширення прав і можливостей жінок не можна досягти у вакуумі; чоловіків необхідно залучати до процесу змін. Розширення прав і можливостей не варто сприймати як гру в одні ворота, коли переваги для жінок автоматично означають втрати для чоловіків. Надання більшої влади жінкам у стратегіях розширення прав і можливостей не означає владу над кимось чи чимось або владу у формі контролю. Це скоріше альтернативні форми влади: влада на щось; влада за допомогою когось і влада зсередини, сфокусована на використанні індивідуальних і колективних сильних сторін для досягнення спільних цілей без примусу чи домінування.

Гендер¹³⁷ – це ролі, поведінка, діяльність та ознаки, які у даному суспільстві в певний час вважаються належними для чоловіків та жінок. Крім соціальних атрибутів та можливостей, які асоціюються з мужністю та жіночністю та стосунками між жінками та чоловіками, дівчатами та хлопчиками, термін «гендер» також охоплює стосунки між самими жінками та самими чоловіками. Ці атрибути, можливості та стосунки є соціально набутими та пізнаються через процеси соціалізації. Вони залежать від конкретних умов/часу та можуть змінюватися. Термін «гендер» визначає, що очікується від жінки або чоловіка у певному контексті, дозволяється їй/йому або ціниться у ній/ньому. У більшості суспільств існують відмінності та нерівність між жінками та чоловіками щодо покладених на них обов'язків, видів діяльності, доступу до ресурсів та контролю над ними, а також можливостей прийняття рішень. Гендер є складовою ширшого соціально-культурного контексту, так само як інші важливі критерії для соціально-культурного аналізу, у тому числі клас, раса, рівень бідності, етнічна група, сексуальна орієнтація, вік тощо.

Гендерна рівність (Рівність між жінками та чоловіками)¹³⁸ – цей термін стосується рівних прав, обов'язків та можливостей жінок та чоловіків, дівчаток та хлопчиків. Рівність означає не те, що жінки й чоловіки стануть однаковими, а те, що права, обов'язки й можливості жінок та чоловіків не залежатимуть від того, чи вони народилися жінкою чи чоловіком. Гендерна рівність означає, що враховуються інтереси, потреби та пріоритети як жінок, так і чоловіків, при цьому визнається різноманіття різних груп жінок та чоловіків. Гендерна рівність – це не жіноче питання. Вона має стосуватися та в повній мірі охоплювати чоловіків, так само як жінок. Рівність між жінками та чоловіками розглядається як питання прав людини, як передумова орієнтованого на людей сталого розвитку та як показник такого розвитку.

Гендерне інтегрування¹³⁹ – це вибраний у системі Організації Об'єднаних Націй та

¹³⁷ Словник термінів щодо гендерної рівності, Навчальний центр ООН Жінки. Див. за посиланням: <https://trainingcentre.unwomen.org/mod/glossary/view.php?id=36&mode=letter&hook=G&sortkey=&sortorder=>

¹³⁸ Там само.

¹³⁹ Там само.

міжнародній спільноті підхід до реалізації просування прав жінок та дівчат як низки прав людини, якого дотримується Організація Об'єднаних Націй. Воно саме по собі не є ціллю або завданням. Це стратегія впровадження більшої рівності для жінок і дівчат відносно до чоловіків та хлопчиків. Інтегрування ґендерної перспективи- це процес оцінки наслідків для жінок та чоловіків від будь-яких запланованих заходів, у тому числі у законодавстві, політиці чи програмах, у всіх сферах та на всіх рівнях. Це спосіб врахування проблем та досвіду як жінок, так і чоловіків, у якості невід'ємної складової розробки, впровадження, контролю та оцінки політики та програм у всіх політичних, економічних та соціальних сферах, з метою отримання однакової користі жінками та чоловіками та усунення нерівності. Кінцевою метою є досягнення ґендерної рівності.

Множинна дискримінація¹⁴⁰ – це поняття, яке використовується для позначення складної дискримінації, яка передбачає більш ніж одну ознаку. Вона також відома під назвами «додаткова»(additive) «сукупна»(accumulative), «комбінована»(compound) «перехресна» (intersecting) «комплексні упередження»(complex bias) або «багатофакторна нерівність» (multi-dimensional inequalities). Хоча така термінологія може здаватися плутаною, загалом вона описує дві ситуації: 1) ситуація, коли людина стикається з більш ніж однією формою дискримінації за певними ознаками (тобто стать плюс дискримінація за ознакою інвалідності, або ґендер плюс сексуальна орієнтація). В такому випадку всі жінки та всі особи з інвалідністю (як чоловіки, так і жінки) потенційно зазнають дискримінації. 2) Ситуація, коли впливу дискримінації зазнають лише ті, хто є членами більш ніж однієї групи (тобто тільки жінки з інвалідністю, а не чоловіки з інвалідністю). Така дискримінація також відома як перехресна дискримінація. Деякі групи жінок, які дискримінуються за ознакою статі, також можуть відчувати на собі вплив інших форм дискримінації за іншими ознаками: раса, етнічна або релігійна приналежність, інвалідність, вік, приналежність до певного класу або касты тощо. Така дискримінація щодо різних груп суспільства може впливати, насамперед, на ці групи жінок, а рівень і спосіб впливу такої дискримінації можуть відрізнятися від дискримінації, що спрямована проти чоловіків. Держави-учасниці мають вжити спеціальних тимчасових заходів з метою усунення таких різноманітних форм дискримінації щодо жінок та сукупності їх негативних наслідків для жінок (Загальна рекомендація Комітету CEDAW № 25 про тимчасові спеціальні заходи, пункт 4, стаття 4). У своїй Рекомендації № 18 Комітет Організації Об'єднаних Націй з ліквідації дискримінації щодо жінок (Комітет CEDAW) надає поради щодо вирішення проблем, з якими стикаються жінки з інвалідністю. У цих рекомендаціях Комітет підкреслює зв'язок між чинниками статі та інвалідності, тобто жінки з інвалідністю стикаються з дискримінацією за ознакою статі та, на додаток до цього, через свою інвалідність. Комітет також стверджує, що жінки з інвалідністю частіше зазнають дискримінації, ніж чоловіки з інвалідністю та жінки без інвалідності. Комітет Організації Об'єднаних Націй з прав осіб з інвалідністю (Комітет CRPD) також підкреслює зв'язок між чинниками статі та інвалідності. Він стверджує, що множинні та перехресні форми дискримінації за ознакою статі та інвалідності є головним фактором, який призводить до соціальної ізоляції та маргіналізації жінок та дівчат з інвалідністю.

¹⁴⁰ Там само.

Особи з інвалідністю¹⁴¹ – до цієї групи належать особи, які мають стійкі фізичні, психічні, інтелектуальні або сенсорні порушення, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть перешкоджати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими.

Розумне пристосування¹⁴² означає внесення, за потреби в конкретному випадку, необхідних і належних змін і коректив, що не становлять непропорційного чи невідповідного тягаря, з метою забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод.

Неофіційна/альтернативна/паралельна доповідь - це зауваження, зроблені третіми сторонами (громадськими організаціями та їх об'єднаннями, національними правозахисними установами, фізичними особами тощо), які повідомляють про стан виконання положень Конвенції окремою державою-учасницею. Неофіційні доповіді додаються до періодичного огляду договірним органом ООН доповіді держави-учасниці і можуть бути публічними або конфіденційними. Треті сторони, які бажають внести свій внесок до періодичного огляду, можуть зробити це також усно під час приватних брифінгів, організованих відповідним договірним органом напередодні проведення конструктивного діалогу з державою-учасницею.

Універсальний дизайн¹⁴³ означає дизайн предметів, обстановок, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально можливою мірою придатними для використання всіма людьми без необхідності адаптації чи спеціального дизайну. «Універсальний дизайн» не виключає допоміжних пристроїв для конкретних груп осіб з інвалідністю, де це необхідно.

Основні міжнародні документи щодо захисту прав жінок з інвалідністю:

- Конвенція про права осіб з інвалідністю та Факультативний протокол (2006 р.);
- Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей (1990 р.);
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини (1989 р.);
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших видів жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і покарання (1984 р.);
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.);

¹⁴¹ Організація Об'єднаних Націй, Конвенція про права осіб з інвалідністю, Стаття 1. Див. за посиланням: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/optional-protocol-to-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

¹⁴² Там само, стаття 2.

¹⁴³ там само.

- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.);
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.);
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.);

Основні правозахисні механізми Організації Об'єднаних Націй для захисту прав жінок з інвалідністю

Договірні органи

- Комітет з економічних, соціальних та культурних прав (КЕСКП)¹⁴⁴;
- Комітет з прав людини (КПЛ)¹⁴⁵;
- Комітет з ліквідації всіх форм расової дискримінації (CERD)¹⁴⁶;
- Комітет з ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ)¹⁴⁷;
- Комітет проти катувань (КПК)¹⁴⁸;
- Конвенція про права дитини (CRC)¹⁴⁹;
- Комітет із захисту прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей (CMW)¹⁵⁰;
- Комітет з прав осіб з інвалідністю (CRPD)¹⁵¹

Загальні коментарі до Конвенції про права осіб з інвалідністю¹⁵²

- Загальний коментар № 1 до статі 12: Рівне визнання перед законом. 11 квітня 2014 р.
- Загальний коментар № 2 до статі 9: Доступність. 11 квітня 2014 р.
- Загальний коментар № 3 до статі 6: Жінки та дівчата з інвалідністю. 26 серпня 2016 р.
- Загальний коментар № 4 до статі 24: Право на інклюзивну освіту. 26 серпня 2016 р.
- Загальний коментар № 5 до статі 19: Жити незалежно і приймати участь у житті суспільства. 27 серпня 2017 р.
- Загальний коментар № 6 до статі 5: Рівність та недопущення дискримінації. 9 березня 2018 р.
- Загальний коментар № 7 до статі 4.3 та 33.3: Участь осіб з інвалідністю в процесах реалізації та моніторингу Конвенції. 21 вересня 2018 р.

¹⁴⁴ УВКПЛ, Комітет з економічних, соціальних та культурних прав. Див. за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/cescr>

¹⁴⁵ Організація Об'єднаних Націй, Конвенція про права осіб з інвалідністю, Стаття 1. Див. за посиланням: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/optional-protocol-to-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

¹⁴⁶ УВКПЛ, Комітет з ліквідації всіх форм расової дискримінації. Див. за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/cerd>

¹⁴⁷ Організація Об'єднаних Націй, Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок. Див. за посиланням: www.un.org/womenwatch/daw/cedaw

¹⁴⁸ Міжнародний центр ресурсів правосуддя, Комітет проти катувань. Див. за посиланням: <https://ijrcenter.org/un-treaty.../committee-against-torture/>

¹⁴⁹ Альянс з захисту прав дітей. Див. за посиланням: <https://www.childrensrights.ie/>

¹⁵⁰ УВКПЛ, Комітет із захисту прав трудящих-мігрантів. Див. за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/cmwr>

¹⁵¹ Організація Об'єднаних Націй, Конвенція про права осіб з інвалідністю, стаття 1. Див. за посиланням: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/optional-protocol-to-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

¹⁵² Там само

Спеціальні процедури Ради ООН з прав людини¹⁵³

- Спеціальний доповідач з питань прав осіб з інвалідністю (щорічні доповіді)
- Спеціальний доповідач з питань прав осіб з альбінізмом
- Спеціальний доповідач з питань насильства щодо жінок, його причин та наслідків
- Спеціальний доповідач з питань права кожного користуватися найвищим досяжним стандартом фізичного та психічного здоров'я (щорічні доповіді)

Законодавство України щодо захисту прав жінок з інвалідністю:

- Закон про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; 2005 рік;
- Закон про протидію торгівлі людьми; 2011 рік;
- Закон про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні, 1991 рік;
- Закон про реабілітацію осіб з інвалідністю (зі змінами), 2005 рік;
- Закон про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні, 2012 рік;
- Національна стратегія у сфері прав людини та План дій, 2015 рік.

¹⁵³ Спеціальні доповідачі входять до так званих Спеціальних Процедур Ради з питань людини. Спеціальні процедури (найбільша структура незалежних експертів у системі ООН з прав людини) – це загальна назва для незалежних механізмів Ради з встановлення фактів та моніторингу, які стосуються ситуацій у конкретних країнах або тематичних питань у всіх регіонах світу. Експерти спеціальних процедур працюють на добровільній основі; вони не є співробітниками ООН і не отримують зарплату за свою роботу. Вони є незалежними від будь-якого уряду або організації і діють у своїй особистій якості.

